

Adalet Partisi İktidarında Solun Eğitim Meselesine Bakışı (1965-1971)

Güven Gürkan Öztan, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi,
ORCID: 0000-0001-6752-1191, e-posta: guven.oztan@istanbul.edu.tr

Özet

1960'lı yılların Türkiye'si hâkim sınıfların içindeki çelişkilerin yeni bir boyut kazandığı; temel sınıflar arasındaki çelişkinin görünür hale geldiği ve bu sürecin kendisini kamusal yaşamın tüm veçhelerinde gösterdiği özgün bir döneme tanıklık eder. 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisi'nin (AP) tek başına iktidara gelmesi, 1961 Anayasası'nın getirdiği temel hak ve özgürlükleri hâkim sınıf lehine sınırlandırmaya çalışması ve anti-komünizmi merkeze alan bir politika izlemesi ideolojik hegemonya mücadelesinin sertleşmesine neden olmuştur. Sözü edilen mücadelenin en net gözlemlendiği alanlardan biri eğitimidir. Bu noktadan hareketle bu çalışma AP hükümetleri döneminde (1965-1971) solun eğitimin sorunlarını ele alış biçimlerini seçilmiş sol/sosyalist dergiler, Meclis tutanakları ve gazete haberlerinden (*Milliyet*) yararlanarak incelemeyi hedeflemektedir. Üniversite öncesi eğitim bahsinde hükümetin muhalif öğretmenlere yönelik uygulamalarına, dinsel eğitimin yaygınlaştırılması hamlelerine, "devrim için eğitim" tartışmalarına ve eğitimde ABD etkisine odaklanılacaktır. Yüksek öğretim başlığında ise hükümet ile üniversite arasındaki gerilim noktaları tarif edilecek; dönemin öğrenci eylemlerinin detaylandırılması yerine solun yüksek öğretimin sorunlarına ve gençliğe biçtiği misyona hangi perspektiften baktığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Adalet Partisi, eğitim, sol, anti-komünizm, ideolojik hegemonya.

Perspectives of the Political Left in Turkey during the Justice Party Governments (1965-1971)

Abstract

In the 1960s, new dimensions and visibilities of antagonisms within the Turkey's ruling classes, which demonstrated themselves in all facades of public life. After the Justice Party (AP) gained enough popular support to form single-party government in the general elections of 1965, it set out to limit the basic rights and freedoms introduced by the 1961 Constitution and pursue anti-Communist policies that resulted in the intensification of hegemony struggle. One of the most prominent fields of this struggle

was education. Against this background, this paper examines the political left's approach to issues of education during the AP governments by looking at leftist/socialist journals, parliamentary minutes, and daily newspaper (*Milliyet*). The main subjects of our discussion will be the AP governments' measures against dissident teachers in primary and secondary education, policies to make religious education widespread on the national level, debates about "education for revolution," and the then American influence in Turkish education. Further, the article maps out the subjects of conflict between the government and university managements and the ways in which the left looks at the larger issues of higher education and the role of youth in political struggles rather than detailed analysis of student movements.

Keywords: Justice Party, education, left, anti-Communism, ideological hegemony.

Giriş

1960'ların ikinci yarısı, Türkiye'de ideolojik kristalleşmenin siyasal ve toplumsal yaşamın her aşamasında kendini hissettirdiği bir dönem olmuştur. 27 Mayıs askeri darbesini izleyen günlerde inşa edilen yeni siyasal düzenin başarısı ve sürdürülebilirliği 1965 seçimleri sonrasında farklı politik aktörler tarafından sorgulanır hale gelmiştir. Zira bu dönemde hâkim sınıfların içerisinde çelişkiler baş göstermiş; temel sınıflar arasındaki çelişki görünür hale gelmiştir. Tüm bu gelişmeler siyasetten kültür sanata kadar yaşamın her alanında yansımaları bulmuş; işyerleri, meydanlar, tarlalar, okullar birer mücadele alanına dönüşmüştür (Atılğan, 2015: 601). Türkiye modernleşmesinin en önemli tartışma başlıklarından biri olan eğitim-öğretim meselesinin sözü edilen politik atmosferden etkilenmemesi mümkün değildir. Gerçekten de öğretmenlerin özlük haklarından öğretim metotlarına, ders içeriklerinden eğitimcilerin görev yeri değişikliklerine, üniversite özerkliğinden özel yüksek okullara uzanan birçok konu politik bir kimliğe ve mücadele başlığına bürünmüştür.

Bu çalışma, 1965-1971 arasında Adalet Partisi (AP) hükümetlerinin eğitim-öğretimde hayata geçirdiği kimi uygulamaları ve solun farklı öznelerinin bu uygulamalara karşı entelektüel ve pratik düzeyde geliştirdiği tutum ve davranışları irdelemeyi hedeflemektedir. 1960-1980 arasında Türkiye'deki sol akımları masaya yatıran araştırmalar genellikle solun ekonomi ve siyaset hakkındaki ideolojik-politik önermelerine odaklanmış, eğitime bakışını analiz etmekten uzak durmuşlardır. 1960'ların ikinci yarısında toplumsal hareketleri inceleyen akademik ve politik çalışmalar ise eğitim bahsinde genellikle üniversite gençliğinin politik sosyalizasyonu ve eylemliliğiyle (Feyzioğlu, 1993; Lüküslü, 2009; Alper, 2018) sınırlı kalmıştır. Sol çevrelerin eğitimin farklı veçhelerine

dair yürüttüğü tartışmaların üzerinde pek durulmamıştır. Halbuki gerek dergi çevreleri gerekse Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve “ortanın soluna” kayan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), özgün bir model geliştiremeseler de eğitim başlığını gündemlerinden hiç çıkarmamıştır. Çalışma boyunca, birbirinden farklı yayın çizgileri olan *Yön*, *Ant*, *Dönüşüm*, *Emek* gibi dönemin önemli sol yayınlarından¹, Meclis tutanaklarından ve gazete haberlerinden yararlanmak kaydıyla solun eğitim sistemine ilişkin tartışmalarına ve hükümetin eğitim politikalarının solda değerlendirilme biçimine ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda eğitimle ilgili metinleri kaleme alan ya da Meclis kürsüsünden dillendiren sol entelektüellerin genellikle Köy Enstitüsü tecrübesini bilen öğretmenler ya da akademisyenler olduğu hatırlatılmalıdır.

1965-1971 döneminin özellikle seçilmesinin bir dizi nedeni vardır. Bunlardan ilki, AP iktidarıyla birlikte yeni bir döneme girilmiş olmasıdır. Sanayi burjuvazisi AP ile istikrarlı bir biçimde kâr oranlarını arttıracaklarını ummuş, istihdam ve eğitim başlıklarının kendi beklentilerine uygun bir biçimde halledilmesini talep etmiş, AP de hâkim sınıflara “sınıf kavgasına” meydan vermeyeceğini vaat etmiştir. AP hükümetinin en önemli hedeflerinden biri sol hareketleri denetim altına alarak hâkim sınıfların uzun vadeli desteğini sağlamaktır. Eğitim-öğretim iktidar tarafından solun sınıf temelli toplumsal hareketlerle bağının kopartılacağı stratejik alanlardan biri olarak görülmüştür. Milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin ve örgütlenmelerin AP’nin desteğini alarak eğitim alanına doğrudan etki etmesi, sol siyasette yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sözü edilen zaman aralığının sol akımlar için de ayrı bir önemi vardır. Sol/sosyalist özneler bu dönemde 27 Mayıs askeri darbesiyle oluşan kentli koalisyondan adım adım uzaklaşmış, Kemalist tezlerle arasına mesafe koymuş ve kendi siyasi ajandasını takip etmeye başlamıştır. Sol siyaset içinde rakip iktidar stratejilerinin belirginleşmesi ve rekabetin artması (Şener, 2010) eğitime bakışı da etkilemiş; eğitimde reform gündemi zamanla ikinci sıraya düşmüştür. 1961-1965 arasında CHP koalisyon hükümetleri döneminde siyasi iktidardan talepte bulunan fakat beklentileri büyük ölçüde karşılanmayan sol/sosyalist özneler, AP iktidarında kimi zaman reaksiyoner-defansif bir pozisyona çekilmiş kimi zaman ise daha sert ve atılgan bir siyaset izlenmiştir. Eğitim tartışmalarını içine alan gergin politik atmosfer, öğretmenlerden veli ve öğrencilere uzanan geniş bir yelpazede politikleşme ve örgütlenme sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Egemen kamusal alanın sınırlarının zorlandığı, dayanışma esaslı bir tecrübenin paylaşıldığı bu dönem aynı zamanda solun ideolojik ve kültürel hegemonyasını inşa ettiği dönemdir. Köy Enstitüsü çıkışlı sol entelektüellerin “sosyalist aydınlanma” olarak tarif edilebilecek (İnal, 2015: 34) bu süreçte azımsanmayacak bir rolü vardır.

Solun hükümetin hangi politikalarına karşı çıktığını anlamak adına bu çalışmada ilk önce AP'nin üniversite öncesi eğitimde anti-komünizm odaklı faaliyetlerine yer verilecektir. Bu çerçevede hükümet ile muhalif öğretmen örgütleri arasındaki gerilimli ilişki ve sol siyasetin eğitimin güncel sorunlarına dair takındığı tutum irdelenecektir. Daha sonra AP hükümetinin kapitalist gelişmeyi "manevi kalkınma" ile "dengeleme" hedefine yönelik dini eğitimde attığı adımlar ve solun bu adımlara tepkisi ele alınacaktır. 1960'ların ikinci yarısının önemli tartışmalarından bir diğeri "eğitimde devrim mi devrim için eğitim mi?" konusudur. Devrim için eğitim tezinin neden ağır bastığı Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) düzenlediği eğitim şurasına ve dönemin sol aydınlarının metinlerine referansla tartışılacaktır. Bu çerçevede sol/sosyalist yazarların öğretmenlerin özlük haklarına ve parasız eğitime dair fikirlerine yer verilecektir. Amerika Birleşik Devleti (ABD)'nin eğitim alanında Türkiye ile kurduğu ilişkilere solun bakışı American Field Service (AFS), Barış Gönüllüleri ve müfredat çalışmaları üzerinden aktarılacaktır. AP yüksek öğretim ilişkisini irdeleyen bölümde ise öğretim üyelerinin ve öğrencilerin tutumlarının sol dergilerde nasıl ele alındığı anlatılacaktır. Öğrenci eylemlerinin detaylandırılması yerine solun yüksek öğretimin sorunlarına ve gençliğe hangi perspektiften baktığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

AP'nin İktidara Gelmesi ve Eğitime Genel Bakışı

AP kurulduğu ilk günden 1965 seçimlerine kadar geçen sürede meşruiyetini askeri ve sivil bürokrasiye tescil ettirmekle meşguldür. Hem bürokratik kadroların hem de 27 Mayıs'ı siyasete "ilerici bir müdahale" olarak değerlendiren siyasal ve toplumsal güçlerin nezdinde DP'nin mirasçısı olarak görülen AP, Ragıp Gümüşpala'nın genel başkanlığında temkinli adımlar atarak politik faaliyetlerini sürdürmüştür. 1964'te Süleyman Demirel'in Gümüşpala yerine genel başkanlığa seçilmesi ve akabinde 10 Ekim 1965 yapılan genel seçimlerde AP'nin sandıktan birinci parti olarak çıkması bu tablonun büyük ölçüde değişmesine yol açmıştır. AP'nin 1965 seçimlerinde elde ettiği başarı, parti kadrolarında sözü edilen meşruiyet sorununun artık geride kaldığı şeklinde yorumlanmıştır. Sanayi burjuvazisinin desteğini alan Demirel'in liderliğindeki AP, partinin ilk dönemine nazaran çok daha özgüven sahibidir; AP'nin senatonun üçte birinin yenilendiği 1966'daki ikinci seçim başarısı ve 27 Mayıs kentli ittifakının gerilemesi bu özgüveni daha da arttırmıştır.

Türkiye'deki sol akımların büyük bir kısmı için ise 1965 seçimleri, TİP'in Meclis'e girme başarısı göstermesine rağmen büyük bir hayal kırıklığıdır. CHP'de muhalifler seçim başarısızlığını ortanın solu çıkışına bağlarken (Ağtaş, 2007: 198-199), sosyalist sol sonuçların hâkim sınıfların tercihi ve Türkiye'nin

emperyalizme bağımlılığı çerçevesinde açıklanmasından yana olmuştur. Yeni bir döneme girildiğine dair solda ortak bir yaklaşım mevcuttur ancak bu yeni döneme ilişkin çıkarımlar daha çok anayasa etrafında düğümlenmiş gibidir. Örneğin 1965 seçimlerini, genel olarak sağın zaferi solun mağlubiyeti olarak gören Avcioğlu (1965: 3), anayasanın tehdit altında olduğunu ve sosyalistlerin birincil görevinin anayasaya sahip çıkacak geniş bir cephe kurmak olduğunu yazmıştır.

AP, iktidarını güvence altına almak ve siyasi hedeflerine ulaşmak için “devletçi-seküler” refleksi olduğu düşünülen bürokrasiyi sınırlamak gerektiğini düşünmüştür. Her ne kadar AP “tarafsızlaştırarak yakınlaştırma” (Cizre-Sakallıoğlu, 1993: 59-81) politikası izlediği Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) başta olmak üzere bürokratik merkezlerle doğrudan tartışma içine girmese de partililer seçim zaferi sonrasında 1961 Anayasası’nı hedef alan eleştirileri dillendirmekten kaçınmamışlardır (Demirel, 2004: 48-50). Eleştirilerin odak noktasında bürokratik denetim özellikle de çerçevesi anayasal düzeyde belirlenen yürütme ve yargı arasındaki ilişkiler vardır. Hükümet, bürokratik dengeye kendi lehine müdahale etmek istediğinde iptal ya da yürütmeyi durdurma kararlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Buna muhalif eğitimcileri ve sendikaları hedef alan uygulamalar da dahildir. Yüksek yargı engeline takılan hükümet anayasaya yönelik itirazlarını arttırmış ve “güçlü yürütme” talebini tekrarlamıştır (Gevgilili, 1987: 333). Hükümetin temel hak ve özgürlükleri sınırlandırmak için attığı adımları da üniversite ve sol muhalefet protesto etmiştir. Hal böyleyken AP’nin içinde milliyetçi-muhafazakâr kimlikleriyle bilinen milletvekilleri 1961 Anayasası’nın özgürlükçü maddelerinin sol akımlar tarafından istismar edildiğini, devletin bütünlüğünün tehdit edildiğini iddia etmiş (Demirel, 2004: 241), ilgili maddelerin değişmesini ve AP’nin sola karşı tavizsiz bir tutum takınmasını istemişlerdir (Ant, 13.06.1967: 4).

AP hükümetinin genel siyasetinin izlenebileceği en belirgin alanlardan biri eğitim politikalarıdır. Planlama fikrini reddetmeyen ama onun içeriğini kapitalist kalkınma tezleriyle dolduran Demirel’in AP’si (Turan, 2012: 484-489), eğitimi “maddi ve manevi kalkınma” için bir araç olarak formüle etmiştir. Öncelikli hedefi, büyüme odaklı kalkınma anlayışına hizmet edecek bir eğitim sistemi kurmak ve sanayileşmenin yol açacağı toplumsal devinimi ve çalkantıları “manevi kalkınma” ile dengelemektir. Bu çerçevede AP’nin seçim beyannamesinde: “Milli eğitim politikamızın temeli; vatandaşın bir kül halinde kalkınabilmesine, maddi ve manevi hayatını teçhiz ederek yetişmesine yardım etmektir” (Adalet Partisi, 1965: 8) denmiştir. Meclis’te okunan hükümet programında ve sonrakilerinde benzer vurgular vardır (Büyükboyacı, 2015: 23, 24). Programlarda tekrarlanan milli şuur kavramı (Kaplan, 2005: 234-237) ise modernlik ile muhafazakârlığın

ideal bir sentezi olarak sunulmuştur. Bununla birlikte AP'nin pragmatizminin eğitim politikalarına da yansıdığı ve köklü sorunlara geçici çözümler üretmekle yetinildiği ileri sürülebilir.

AP'nin Öğretmenleri ve Eğitim Faaliyetlerini Denetleme Politikası

AP hükümeti, ulusal eğitimin içeriğini ve icra mekaniğini Türkiye'nin Batı kapitalist sistemine entegrasyonun gereklerine ve hâkim sınıfların ihtiyaçlarına uygun bir biçimde dönüştürmeyi amaçlamıştır. Teknik eğitime yapılan vurgular, özel yüksek okulların artışını teşvik bu kapsamda düşünülmelidir. AP hükümeti aynı hedefin bir parçası olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) eğitimcileri ve öğrencileri ahlaki ve siyasi açıdan denetleme görevi vermiştir. Bu çerçevede başvurulan yöntemler DP döneminde başvurulanlarla kimi benzerlikler arz etmektedir. Örneğin din eğitime ağırlık vermek ve “muzır cereyanlar” ile okul içinde ve dışında mücadele etmek hükümetin eğitim politikasının belkemiğidir. AP bu uygulamaları bir üst seviyeye çıkarmış ve sürekli kılmıştır. Meclis'te MEB bütçesi konuşulurken sözü edilen her iki başlık da önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Misal, 1966'nın hemen başında Bütçe Komisyonu MEB'e “muzır cereyanlar” ile mücadele için yüklü bir ödenek çıkarmış; dönemin Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz (27.10.1965-01.04.1967), “muzır” ve “aşırı” faaliyetlere karşı ödeneğin artırılması gerektiğini savunmuştur (Milliyet, 07.01.1966: 3). AP'li vekillerinden bazıları ise okullara “komünizmle mücadele haftası” konması önerisini getirmiştir. Dengiz, ısrarlı talepler karşısında Bakanlığın gereken önlemleri aldığını, örneğin Talim Terbiye Dairesi'nde çeşitli düzenlemelerin yapıldığını söylemiştir (Milliyet, 02.02.1966: 1).

MEB, yayınladığı 9 Nisan 1966 tarihli genelgeyle, eğitim ve kültür alanında sol fikirlerle mücadeleyi öncelikli bir alan olarak tarif etmiştir. Bu hedefe ulaşmak için ikili bir yöntem belirlenmiştir. İlk ayağında komünizmle mücadeleye yönelik yayınların eğitim kurumlarında okutulması düşünülmüş ikinci ayağında ise okul idarecilerinin ve öğretmenlerin okullara sokulması muhtemel “zararlı yayınları” tespit edip ilgili mercilere bildirmesi gerektiği söylenmiştir. Talimata göre eğitim kurumları ve kütüphanelere Bakanlık tarafından satın alınarak gönderilen yayınlar demirbaş listelerine kaydedilecek ve okutulacaktır. Bu işlemi yapmayı ihmal edenler hakkında soruşturma açılacaktır. *Yön'de* ilgili genelge üzerine kaleme alınan bir yazıda Bakanlıkça satın alınan yayınlar hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre süreli yayınlar içinde *Yeni İstanbul* gibi sağ siyasete yakın gazeteler, öğrenciler için hazırlanan materyaller kapsamında da Selahattin Arıkan'a ait *Şiirlerle Öğretim Serisi* gibi kitaplar vardır. Komünizmle mücadele başlıklı panelleriyle bilinen Arıkan, 1965'te kurulan Milliyetçi Öğretmenler Birliği'nin önde gelen isimdir. Uzun yıllar *Öğretmen* dergisini çıkarmıştır. Onun

hem kitaplarının hem de *Öğretmen* dergisinin Bakanlık tarafından satın alınması *Yön*'de "devlet parası ile McCarthyçilik" olarak nitelendirilmiş (Yön, 06.05.1966: 4), ilerleyen dönemde *Ant*'ta ise Bakanlığın kendilerine yakın isimleri kolladığı ve zengin ettiği ima edilmiştir.² Genelgeye dair bir diğer eleştiri MEB'in kendini savcılık makamının yerine koyduğuna yöneliktir. Çünkü "muzır yayınları" yasaklamak, toplatma emri vermek aslen MEB'in değil mahkemelerin işidir. Bakanlık muhafazakâr-sağ çevrelerin desteklediği böylesine adımlar atarken Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) ve sol gençlik kuruluşları ortak bir bildiri yayınlayarak devlet bütçesinden desteklenen yayınların devrimlere ve anayasaya karşı olduğunu ileri sürmüş, bu tasarruftan doğrudan Bakan Dengiz'i sorumlu tutmuşlardır (Milliyet, 06.05.1996). Bakanlığın çocuklara yönelik ideolojik endoktrinasyon faaliyetleri başta CHP ve TİP olmak üzere muhalefet tarafından anayasal haklar ve özgürlükleri ihlal çerçevesinde eleştirilmiştir.

1967 başında Meclis'te MEB bütçesi görüşülürken CHP grubu adına söz alan Nuri Kodamanoğlu, AP iktidarında gündeme gelen haberlere işaret ederek, MEB'in komünizmle mücadele kisvesi altında iktidar partisinin siyasi anlayışına göre eğitimi dizayn etmek istediğini iddia etmiştir. Kodamanoğlu'na göre öğretmenlere ve öğrencilere yalnızca iktidarın görüşüne uygun yayınları sunmak bu planlı politikanın önemli bir parçasıdır. Resmi kültür kurumları "güdümlü bir idare" altına alınmakta; kamu kaynakları iktidarın nüfuzundaki dernek ve kuruluşlara aktarılmaktadır. CHP'li vekil, öğretmenlerin rejimin kurulduğu ilk günlerden itibaren alışık oldukları çalışma biçiminden kopartıldıklarını, iktidarın ideolojisinin uygulayıcısı olmak zorunda bırakıldıklarını söylemiştir (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1967: 477). Millet Partisi (MP) adına konuşan H. L. Sarıyüce öğretmenleri karalayarak oy peşinde koşan siyasetçilerin öğretmenlerin toplumdaki itibarını zedelediğini, Bakan'ın da böylesi bir atmosferde öğretmenlere yönelik "ezici" politikalar yürüttüğünü iddia etmiştir. Vekil, Bakanlığın görevinin öğretmenleri sürmek değil korumak olduğunu altını çizmiştir (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1967: 480-83). "Öğretmen elbette bugünkü eğitim düzeninin bozuk olduğunu söyleyecek... Çünkü hala 15 bin 600 köyde okul yoktur" diyen TİP'li Yusuf Ziya Bahadınlı ise uygar ülkelerde öğretmenlerin bakan ya da bakanlık memurları tarafından cezalandırılmayacağını ifade etmiştir (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1967: 489).

Bütün bu tartışmaların arka planında 1965 genel seçimleri sonrasında yeni hükümetin güçlenen sol ideolojik hegemonyayı dağıtma/parçalama stratejisi yatmaktadır. Bu hegemonyanın üç ayağı vardır. İlki çevirilerle desteklenen sosyalist yayın faaliyeti sayesinde alternatif öğrenme imkânlarını genişleten bir kültürel sahanın oluşmasıdır. İkincisi TÖS'ün katkısıyla öğretmenlerin kapitalist

eğitim modeline karşı “ilerici eğitim” adı verdikleri kolektif bir eğitim modeli geliştirmeleridir. Üçüncüsü ise sol/sosyalist üniversite gençliğinin politik eylemliliğidir (İnal, 2015: 34). AP, 1965-1971 arasında her üç alanda karşı hamleler yapmıştır; fakat öğretmenlere yönelik kontrol mekanizmaları diğer hamleleri öncelemiştir. Bu “önceliğin” nedeni 1965 sonrası TÖS’ün hızla üye sayısını arttırması, TİP’e sempatiyle bakan eğitimcilerin niceliksel artışı ve öğretmenlerin sınıfta sosyal adalet gibi dönemin sol literatüründe başat yer tutan kavramlara yer vermeleridir.

Öğretmenin muhalif politik bir özne olmasının kamunun “tarafsızlığına” tehdit olduğurduğu düşüncesi yeni değildir. Ancak öğretmenlerin hızla politikleşmesi hükümetlerin tehdit algısını daha yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Bakan Deniz öğretmenlerin eşitlik, laiklik başta olmak üzere politik izdüşümleri olan konulara girmemesi gerektiğini düşünen bir isimdir³ ve bu yöndeki uygulamaları nedeniyle sol/sosyalist çevrelerde baştan itibaren eleştirilmiştir.⁴ Öğretmenler “siyaset yaptıkları” gerekçesiyle ya soruştırmaya maruz kalmış ya da sürgün edilmiştir. Bu sürgün ve soruştırmalar hem sol dergilerde hem de Meclis kürsüsünde konu edilmiştir.⁵ Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF) ve TÖS Milli Eğitim Bakanı’na hitaben 1961 Anayasası’nı referans alan açıklamalar yapmıř⁶; tahkikata uğrayan öğretmenler de Bakana düşünce özgürlüğu ve anayasal prensipleri hatırlatmıştır (Yön, 03.12.1965: 2). Buna rağmen AP iktidarının daha ilk yılında Köy Enstitüsü kökenli bazı eğitimciler görevinden uzaklaştırılmıştır. Süreci başlatanlar da genellikle yereldeki Komünizmle Mücadele Derneği (KMD) üyeleri ve AP’li isimlerdir.⁷

AP iktidarını kuvvetlendirdikten sonra sol görüşlü öğretmenlerin MEB’den uzaklaştırılması doğrultusunda yeni hamleler gündeme gelmiştir. Bakanlıkta tasfiye listelerinin hazırlandığı bilgisi sol kamuoyuna sızınca Demirel ile görüşen İsmet İnönü uyarılarda bulunmuş, TÖDMF tasfiye hazırlığına karşı ülke çapında bir kampanya başlatmıştır. Görevden el çektilmeler ve soruştırmalar daha önce *Yön*’de olduğu gibi *Ant*’ın da gündemindedir. Bu çerçevede dikkat çekici gelişmelerden biri TÖS Başkanı Baykurt’un MEB Müdürler Kurulu kararıyla Ankara ilköğretim müfettişliği görevinden alınmasıdır.⁸ TÖS’ün faaliyet alanını daraltmak isteyen hükümet, sendika yönetimini sıkı takibe almış; Baykurt yerine TÖS Başkanı olan Feyzullah Ertuğrul da sürülmüştür.⁹ Hem sol entelektüeller hem de muhalif sendikalar Bakanlığın TÖS’ü hedef alan uygulamalarını eleştirmiştir (*Ant*, 11.07.1967: 2). Görevden el çektilme için gerekçe gösterilenler hayli ilginçtir. Örneğin TİP milletvekilleriyle mektuplaşmak (*Ant*, 31.01.1967: 6) bakanlık emrine alınmak için yeterli görülmüş; öğretmenlerin mesleki deneyimlerini içeren mektuplar emniyet tarafından postada açılmış ve hakkında işlem yapılan öğretmenlerin komünizmle ilişkisine delil olarak

sunulmuştur (Ant, 28.02.1967: 6). Bakan Dengiz bu işlemleri meşrulaştırmak adına mektuplardan birini MEB bütçesinin görüşüldüğü günlerde Meclis'te okumuştur (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1967: 513), Dengiz, öğretmenlerin siyasete karıştığını söyleyerek Bakanlığın yalnızca üzerine düşen görevi yerine getirdiğini ileri sürmüştür. 1965 seçimlerinde TIP'ten aday olan Mahmut Makal'ın bir süre sonra Bakanlık emrine alınması da mektup hadiseleri gibi solda gündem olmuştur. 1967 yılında UNESCO Makal'ı dünya gençliğine "örnek insan" olarak seçmiş; dış basında peşi sıra Makal'ı öven yazılar yayımlanmıştır. Uluslararası ölçekte böylesine taltif edilmiş bir ismin MEB tarafından görevinden el çektilmiş olması bakanlık tasarruflarına dair yeni soru işaretlerini beraberinde getirmiştir (Ant, 07.03.1967: 6) TÖS, MEB'e Makal'ın ironik durumu üzerinden eleştiriler yöneltmiştir (Milliyet, 03.03.1967: 1).

1960'ların ikinci yarısı, eğitimin bileşenleri arasında yeni bağların kurulduğu bir dönemdir; bu zaman zarfında politikleşen veliler ve öğrenciler soruşturmaya maruz kalan öğretmenler için harekete geçmiştir. İdare ise öğrenci protestolarının önünü kesmek istemiştir. Birçok okulda çocukların disiplin kurullarına sevk edilmesi, öğretmenlere benzer bir biçimde öğrenciler için de tasfiye listelerinin hazırlanmasından endişe edilmesine neden olmuştur (Makal, 1967a: 6). İlk ve orta öğretim öğrencilerini kapsayan bir tasfiye dalgası gelmediyse de yeni disiplin cezaları aracılığıyla öğrencileri edilgen bir konuma itilmeye çalışılmıştır.

Dengiz, Mart 1967'de bakanlık görevinden ayrılıp yerine İlhami Ertem (1 Nisan 1967- 3 Şubat 1969) geçince TÖS yeni bakandan öğretmen kıyımını durdurmasını, pasif göreve çekilmiş eğitimcileri işbaşına çağırmasını talep etmiştir. Ancak Ertem, AP hükümetinin politik tercihlerine uygun bir bakanlık yapacağını belli edince kendisiyle TÖS arasındaki ilişki gerilimli bir hal almıştır. TÖS Başkanı yeni Bakan döneminde öğretmen kıyımının sürdüğünü savunmuş, sendikanın belirli bir merkezden emir aldığı ileri süren Bakan ise "kanun sınırlarını zorlayan TÖS'ü hizaya getireceğini" açıklamıştır (Milliyet, 30.09.1967: 1). Böylece sendika yöneticisi öğretmenlere dönük tasarrufların kapıda olduğu izlenimini yaratmıştır. Muhafif öğretmen örgütleriyle Bakan arasındaki gerginlik Bakan'ın TÖDMF ve TÖS'ü kışkırtıcılıkla itham etmesine kadar varmıştır (Ant, 24.09.1968: 3). Daha sert geçecek bir dönemin sinyallerini alan sendikalı öğretmenler bu süreçte "direniş toplantıları" düzenlemiştir. Örneğin, Antalya'da görevli öğretmenlerden bir bölümünün tahkikat aşaması neticelenmeden Doğu'ya sürülmesi üzerine TÖS direniş toplantısını Antalya'ya taşımış; öğretmenler Bakanlığın haksız olarak niteledikleri tasarruflarından bir an önce vazgeçmelerini talep etmiştir (Ant, 31.10.1967: 10). Daha sonra TÖS, sendikalı öğretmenlerin Milli Eğitim Bakanı'nın katıldığı toplantılara gitmeyeceğini açıklamıştır. Öğretmenler gerektiğinde dersleri de boykot edebilecektir (Ant, 21.11.1967: 2).

Hükümetle gerilimli ilişki yaşayan muhalif öğretmen sendikaları sorunların çözümü için başvurdukları Başbakan'dan ve Cumhurbaşkanından olumlu yanıt alamamıştır. Demirel ile görüşen TÖS Başkanı Baykurt ve Federasyon Genel Başkanı Savcı, kendilerinin iktidarı ele geçirmek maksadıyla rekabet eden siyasal partilerle organik bir ilişki kurmadıklarını dolayısıyla iddia edildiği gibi "siyaset" yapmadıklarını savunmuştur. Başbakana sürgüne maruz kalan öğretmenlerin listesi iletirse de görüşmeden somut bir sonuç çıkmamış, sadece pozisyonlar bir kez daha netleşmiştir (Ataöv, 1967: 13). Öğretmen kökenli bir senatörün senatoya atanmasının eğitimcilerin sorunlarını çözmede işlevsel olabileceğini düşünen Federasyon, Cumhurbaşkanı Sunay'dan randevu istemiş fakat randevu kontenjan senatörü belirlendikten sonraki bir tarihe verilmiştir. Sol dergiler TÖDMF Başkanı Savcı beklentilerinin karşılanmadığını hatta öğretmenlerin küçümsendiğini iddia etmiştir (Ant, 25.06.1968: 4). Öğretmenler Cumhurbaşkanı'ndan da destek bulamazken TİP ve kısmen CHP, Milli Eğitim Bakanının eleştirildiği TÖDMF kongrelerine katılarak öğretmenlerin yanında oldukları mesajını vermiştir.

Sorunlarına politik ve bürokratik kanallardan çözüm bulamayan öğretmenler sol/sosyalist entelektüellerin de desteğiyle "düzenin değişmesi" gerektiğine dair söylemlerini (Milliyet, 07.01.1968: 1) ve eylemlerini arttırmıştır. Fakir Baykurt, Bakanlıkla öğretmenler ve öğrenciler arasındaki çatışmanın daha derin bir çelişkinin ürünü olduğunu söylemiştir. Baykurt'a göre asıl mesele egemen güçlerle yoksul halk arasında cereyan eden mücadeledir. Hükümet egemen güçlerin, TÖS'lü öğretmenler çoğunluğu fakir olan halkın yanındadır (Ant, 28.11.1967: 2). Öğretmenlere yönelik hükümet politikaları sınıf mücadelesinin bir izdüşümü olarak görülünce öğretmen protestolarına sol gençlik kuruluşları da eklenmiştir. 23-30 Aralık 1967 tarihleri arasında bir dizi etkinlik başlatan sol/sosyalist gençler, okulların ve öğretmenlerin durumunu anlatan broşür dağıtmış, Bakan Ertem'in broşürdeki bilgilere karşı çıkması üzerine sol çevreler Ertem'i istifaya davet etmiştir (Ant, 09.01.1968: 10-11).

1969 baharında, hem de Kanlı Pazar'dan kısa bir süre sonra, TÖS'e Ankara Basın Savcılığı tarafından sendikaların kuruluş amaçlarından saparak "siyaset" ile uğraştığı iddiasıyla dava açılmıştır. Sözü edilen dava, sol çevrelerde siyasi bir dava olarak görülmüştür. Devrim İçin Eğitim Yürüyüşü'nün yasaya aykırı olduğunu ileri süren AP çok geçmeden yürüyüşe katılan öğretmenler hakkında da soruşturma açılmasının zeminini oluşturmuştur (Ant, 25.03.1969: 3). Aynı dönemde TÖS'lü öğretmenlerin sürgün edilmesine devam edilmiş fakat bu sürgünlere tepki gösterenler çoğalmıştır (Ant, 15.04.1969: 15). Bu dönemde TÖS'e yönelik fiili saldırılarda da artış yaşanmış¹⁰, Ant saldırıları İlim Yayıma Cemiyeti'nin (İYC) organize ettiğini ileri sürmüştür. Dergi, Başbakan Demirel'in

Cemiyet'in İstanbul'da yaptırdığı yurdun açılışına katılacak olmasını ise gericiliğe destek olarak nitelemiştir (Ant, 22.10.1968: 3). Bu tablo 12 Mart muhtırası öncesinde yükselen gerilimin göstergelerinden yalnızca biridir. Muhalif öğretmenlere yönelik baskıcı uygulamaların devam etmesi ve eğitimcilerin yaşadığı maddi zorlukların artması (Emek, 16.06.1969: 7) üzerine öğretmenler 1969 Aralık ayında 4 gün sürecek büyük bir öğretmen boykotu örgütlemiştir. Hükümet kararın geri çekilmesi için cezai tedbir dâhil çeşitli yöntemlere başvursa da (Milliyet, 15.12.1969: 1) boykot hayata geçirilmiştir. Boykota katılan öğretmenlere verilen disiplin cezaları Danıştay tarafından bozulmuştur. Yüksek yargının örgütlenme özgürlüğünü koruyan kararları hükümetin yargıya yönelik olumsuz duygularını pekiştirmiştir. 1969-1971 arasında hükümet bir yandan eğitimin tüm aşamalarını kapsayan bir reform sözü vermiş (Milliyet, 14.01.1970: 11) bir yandan da öğretmenler ve TÖS üzerindeki denetim çabaları artarak devam etmiştir.

“Manevi Kalkınma” ve İmam Hatipler

DP-AP çizgisi erken cumhuriyet dönemi laiklik uygulamalarına şerh düşen bir politik geleneğin takipçisidir. “Müslüman halkın beklentilerine cevap vermek” adı altında başvurulan politikalar seküler milliyetçilik yerine İslami vurguları yoğun olan bir milliyetçilik türünün yaygınlaşmasına hizmet etmiştir. AP'liler sosyalist düşüncenin, Türk-İslam kültürü olarak tarif edilen medeniyetin gençlere düzgün aktarılması nedeniyle kendine zemin bulduğunu düşünmüştür. Onlara göre Cumhuriyet'in materyalist ve rasyonalist milliyetçilik anlayışı sosyalist/komünist fikirlerin önünde set olmaktan uzaktır (Demirel, 2004: 205-206). AP iktidarı komünizmle mücadele ve “manevi kalkınma” için muhafazakâr temaları öne çıkaran bir kültür politikası belirlemeye ve din eğitimi güçlendirmeye karar vermiştir. Bu çerçevede hem İmam Hatip Okullarını arttırmak hem de mezunlarına statülerini yükseltme imkânı vermek için adım atılmıştır. Örneğin hükümet göreve gelir gelmez İmam Hatip mezunlarının olgunlaşma imtihanı verip üniversite sınavına girmesini mümkün kılacak düzenlemeyi kamuoyuna duyurmuştur. Bu konu daha önce AP'nin seçim beyannamesinde de yer almıştır (Adalet Partisi, 1965: 9). Üniversite eğitime dair talebin arttığına gösterge olarak da sunulabilecek bu başlık aynı zamanda politikleşen gençliğin içinde sağ akımlar lehine yeni bir konumlanma arayışına da işaret etmiştir.

1960'larda ideolojik kristalleşmenin netlik kazandığı alanlardan biri laik eğitime dair tartışmalarıdır. CHP ve TİP'li vekillerin AP'nin dini eğitim yaygınlaştırma politikasına yönelik eleştirileri bu bağlamda düşünülmelidir. İnönü hükümetleri zamanında Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan İbrahim Öktem, Meclis'teki bir karma komisyon toplantısında AP'lilerin İmam Hatip Okulu sayısının artırılması

talebini hayretle karşıladığını söylemiştir. Öktem'e göre ihtiyaçtan fazla imam ve hatip yetiştirilmesinin ileride sosyal huzursuzluklara yol açma ihtimali vardır (Milliyet, 04.01.1966: 7). 1966'nın ilk aylarında Denizli, Eskişehir, Malatya, Kastamonu'nda açılan okullarla İmam Hatip Okulu sayısı 30'u bulmuştur. Bakan Dengiz konuşmasında İmam Hatip Okullarının manevi yaşam açısından büyük önem taşıdıklarını ve kalkınmanın gerçekleşmesinde elzem olduklarını ileri sürmüştür (Milliyet, 13.02.1966: 7). İmam Hatip Okulu sayısındaki artış bütçe görüşmelerinin gündem maddelerinden de biridir. "Dini fanatizmin" komünizme karşı siper olamayacağını söyleyen CHP'li vekil Kodamanoglu (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1966: 608, 609) mevcut İmam Hatip Okullarında eğitim şartları çağın gereklerine uygun değilken yenilerini açma aceleciliğini anlamadıklarını ifade etmiştir.¹¹

AP'nin ilk döneminde İmam Hatip Okullarının sayısında gözlemlenen yükselişe rağmen İmam Hatip Mezunları Federasyonu, cumhurbaşkanı ve hükümete bir "muhtıra" vererek yurt sathında İmam Hatip Okullarının sayısının artırılmasını talep etmiş ve liselere derhal din dersi konulması gerektiğini söylemiştir (Milliyet, 22.04.1966: 3). Bunun üzerine bakan lise müfredatının günün gereklerine uygun olarak yeniden hazırlanacağını duyurmuş ama din derslerinden özel olarak bahsetmemiştir (Milliyet, 15.03.1966: 3). Aynı dönemde din eğitiminin yaygınlaştırılmasının hâkim sınıfın çıkarlarını korumaya yönelik olduğunu iddia eden sol dergilerde laik eğitimin önemine dair yazılar kaleme alınmaya başlamış, laik okullarda din eğitiminin verilmemesi gerektiği ileri sürülmüştür (Makal, 1967b: 6). Ertem'in bakanlığı döneminde liselere zorunlu din dersi konması yeniden gündeme geldiyse de Ertem bunun anayasaya aykırı olduğunu ancak din dersinin seçmeli olarak okutulması için hazırlık yaptıklarını söyleyerek (Milliyet, 26.08.1967: 1) hem laiklik ilkesinden sapmadıklarını kanıtlamak hem de muhafazakâr örgütlenmelerden gelen politik baskıları yumuşatmak istemiştir.

İmam Hatip Okullarının artırılmasına yönelik talepler, 1960'ların ilk yarısında sol mecralarda doğrudan mesele haline getirilmeyen bu okulları tartışılır kılmaya başlamıştır. Solda "manevi kalkınma" adı altında gerçek kalkınma fırsatının heba edildiğini düşünenler İmam Hatipleri Köy Enstitüleri ile karşılaştırmıştır. Örneğin *Yön'de TİP'li Bahadınlı* 1960'ların Türkiye'sinde köy çocukları için İmam Hatip dışında bir seçenek kalmadığını yazmıştır. Yazara göre İmam Hatipler ile Köy Enstitüleri birbirine taban tabana zıt iki zihniyetin ürünüdür. Enstitüler talebeleri sayesinde köyü kalkındırarak ekonomik ve toplumsal dönüşümü hedeflerken İmam Hatip Okullarını kurup yaygınlaştıranlar mevcut ekonomik, sosyal yapının olduğu gibi kalmasından yanadır. Zira o yapı zenginlerin ve idarecilerin lehinedir (Bahadınlı, 1966: 12). Sol/sosyalist yazarlar din eğitimi – hâkim sınıflar ilişkisini

kimi zaman burjuvazinin mesajları üzerinden doğrulamaya çalışmıştır. Zira 1960 sonrasında belirleyici rolü artan sanayi burjuvazisinin temsilcileri İmam Hatip Okullarını sağ siyasetçiler gibi hem komünizme karşı bir “mevzi” hem de “aydın din” adamı yetiştirme yeri olarak görmüştür. Din görevlisinin dini inanç ve ritüelleri kapitalist ekonominin ihtiyaç duyduğu “çalışma rasyonalitesi” ile barışık hale getirmesi beklenmiştir. İYC tarafından bir imam hatip okulunda organize edilen iftar yemeğinde iş adamı Vehbi Koç’un yaptığı konuşma sözü edilen beklentiği resmetmesi açısından kayda değerdir. Koç’a göre aydın din adamı vatandaşları daha çok çalışmaya sevk etmeli, deyim yerindeyse vaktin nakit olduğunu bilmelidir. Koç’un öğrencilere cuma hutbesini fazla uzatmamak, namazı geciktirmemek gibi önerileri (Milliyet, 23.12.1967: 3) hâkim sınıfların kapitalist kalkınma ile barışık din tahayyülünün bir özeti niteliğindedir. Hal böyleyken solda “kulağa hoş gelen” aydın din adamı betimlemesinin hiç de “masum” olmadığını düşünüp yazanlar vardır (Eroğul, 1970: 13).

1968’de Meclis’te MEB bütçesi görüşülürken Bakan, tüm illerde İmam Hatip Okulu açmayı hedeflediklerini beyan etmiştir. Aynı dönemde kızlar için imam hatip okulu açma adımı atılmıştır.¹² Sağ siyasetle bağı olan farklı çevreler, İmam Hatiplerin artmasına karşı çıkanları “inkılap mutaassıbı” olarak nitelendirmiş, eleştirilerin “yersiz endişelerden” kaynaklandığını iddia etmişlerdir (Milliyet, 28.10.1968: 1). Bu ve benzeri yorumlar kurucu rejimin seküler yönüne doğrudan eleştiri getirmese de onu benimseyenler üzerinden bir tartışma sürdürerek dolaylı bir eleştiri gündeme taşımıştır. İmam Hatip Okullarına öncelik verilmesine karşı 1968’de TÖS eğitimin dinselleştirilmesine dair en sert itirazlardan birini kaleme almıştır. Sendikanın yayınladığı bildiride İmam Hatip Okullarının bazılarında anayasaya ve laikliğe aykırı fikirlerin yayıldığı iddia edilmiş ayrıca sayısı hızla artan Kuran kurslarına dikkat çekilmiştir. TÖS “ilerici vekillerden” ve senatörlerden konuyu araştırmalarını talep etmiş; devrimci kuruluşlar ve sendikalardan da TÖS’ün mücadelesine destek olmalarını istemiştir (Milliyet, 05.06.1968: 8). Sol yayınlar ise İmam Hatip Okullarında görev yapan “ilerici öğretmenlerin” sorunlarını gündemde tutmaya çalışmıştır (Ant, 27.08.1968: 2).

Sosyalistlere göre hâkim sınıfların eğitimden beklentileri ve hükümetin eğitimde komünizmle mücadele adına yaptıkları sistemin varsıllar lehine işleyen yapısını halkın gözünden uzak tutmak içindir. Eğitim imkânına ulaşma konusundaki adaletsizliklerin reformla çözülebilmesini olanaklı görmeyen kimi yazarlar “eğitimde devrim gerekli” demektedir (Yalnız, 1967: 10). İdris Küçükömer ise eğitimin tamamen egemen güçlerin propagandasına dönüşme ihtimalinden söz etmiştir. Bağımsızlığın hür bir biçimde karar verme olduğunun altını çizen Küçükömer (1966), propaganda ya da zor vasıtasıyla dönüştürülen eğitimin bir

bağımsızlık sorunu olduğunu iddia etmiştir. Eğitim, fırsat eşitliği ilkesine uyularak ve toplumun maddi ve kültürel ihtiyaçları çerçevesinde örgütlenmelidir. Yazar bunun eğitim sistemine kozmetik müdahalelerle mümkün olmadığını, sistemin tümüyle değişmesi gerektiğini savunmuştur:

Mesele, fırsat eşitliğini eğitim alanında verebilmek, mevcut ekonomik kaynakların çok büyük oranının insanda yatırımını sağlamak için okullara, yollara, laboratuvarlara, kütüphanelere, öğretmen yetiştirilmesine vesaire tahsisi gerekmesindedir. Bu ise mevcut sistem değişmeden imkânsızdır. Bu değişikliğe karşı, mevcut düzenden çıkarı olan iç ve dış sınıflar değişiklik gerektirecek bir eylemi engellemek, saptırmak için eğitim adı altında yapıcı, ilerici bir alternatif tanımayan, dogmatik propaganda yapacaklardır (Küçükömer, 1967: 7).

Küçükömer yoksul halk çocuklarına “öteki dünyadaki mutluluğu” salık veren propagandanın kapitalist toplumu yeniden üretmeyi hedeflediğini düşünmektedir. Böylesine bir propaganda yazara göre ekonomik sorunları gidermediği gibi ülkenin “iki kampa” ayrılmasını hızlandıracaktır (Küçükömer, 1967: 7). Sol entelijansiya içinde iki kampa ayrılmayı önleyecek çözümü Atatürk döneminin “militan laiklik” uygulamalarına dönmekte bulanlar kadar bunun yeterli olmadığını, önemli olanın “dinci ideolojinin varlık nedenlerini ortadan kaldırmak” olduğunu söyleyenler (örneğin Eroğul, 1970: 13) de vardır. Bu ikinci tespit devrim için eğitim tartışmasıyla iç içe geçmiştir.

“Devrim İçin Eğitim” Tartışması

Sosyalist solun iktidar perspektifinin belirginleşmesiyle birlikte eğitimde devrim tezi de yavaş yavaş rafa kalkacaktır. “Devrim için eğitim” mi tartışması laiklik ve sosyal adalet temalarını merkeze alan ve ilk, orta ve yüksek eğitimi içeren bütünsel bir tartışmaya dönüşmüştür. TÖS’ün Eylül 1968’de organize ettiği Devrimci Eğitim Şurasının hemen öncesinde ve Şura sırasında sol/sosyalist yazarlar bu tartışmaya katkı sunmuştur. Örneğin devrimin sadece eğitim sistemi içinde yapılmasının sonuç vermeyeceğini savunan Çetin Özek’e göre Osmanlı’dan Cumhuriyet’e eğitim sistemini düzeltmek için atılan adımlar başarısız olmuş, ortaya yamalı bohça çıkmıştır. Eğitimin sınıfsal karakteri kaldırılmamış aksine burjuvazi güçlendikçe eğitimin sınıfsal karakteri de artmıştır:

Kazara gerçekleştirilebilecek bir devrimci eğitim kuruluşu, düzene dokunmadıkça, bu kuruluşu uygun yapı olmadıkça, düzen tarafından yabancı bir madde gibi dışa atılacaktır. Bunun en büyük deneyini Köy Enstitüleri ile Türkiye yaşamış değil midir? Anayasamızın emredici kurallarına rağmen öğretim özgürlüğünü sınırlandırarak siyasi iktidarın çizdiği sınırın dışına çıkıp devrimci ve halka dönük eğitim yapmak isteyen öğrencilere kısılmamakta mıdır? Bugün gene eğitim sorunlarını tartışmıyor muyuz bunca yıl sonra? Bütün bunlar bize salt eğitim içinde köklü devrim yapılmayacağını öğretmedi mi? (Özek, 1968b: 7)

Şûrada eğitim sorunlarının çözümünün kendi başına amaç olamayacağı tezi büyük ölçüde kabul görmüştür. Eğitimde devrimi şimdilik yeterli gören kimi öğretmenlere meslektaşları, öğretim üyeleri ve Öğrenci Örgütleri Dayanışma Kurulu adı altında şûraya gelen öğrenciler itiraz etmiştir. Onlara göre devrim “bir bütün olarak” ele alınmalıdır (Ant, 10.09.1968: 5). Devrimci eğitimin ilk görevinin halkın siyasal bilinçlenmesine katkı sunmak olduğu savunulan sonuç bildirisinde “...eğitimde devrim yapılması, toplumun ekonomik yapısının değişmesine ve siyasal yönetimin halktan yana olan güçler eline geçmesine bağlıdır. Ekonomik ve siyasal devrim olmadan eğitimde devrim olmaz” denmiştir (Ant, 17.09.1968: 7). Devrimcilerin bireylerin dini inançlarına ve ihtiyaçlarına saygılı olduğu ancak dinin egemen güçler tarafından kullanılmasına engel olma sorumluluğunu taşıdıkları ifade edilmiştir. Anayasaya, ülke çıkarlarına, bağımsızlığa ve kişi onuruna aykırı düzenlemelere karşı devrimci eğitim örgütlerinin harekete geçecekleri kayıt altına alınmıştır. Bütün bunlara ilaveten ileride eğitimde devrim için de hazırlık yapılması gerektiği şart koşulmuştur.¹³ 1968 sonbaharında ODTÜ’de eylem başlatan öğrenciler de TÖS sonuç bildirisinde altı çizilen devrim için eğitim tezini benimsemiştir (Ant, 22.10.1968: 14). Devrim için eğitim tartışmaları, öğretmenlerin ve TÖS’ün toplumsal mücadele içindeki yerine dair farklı fikirleri solda görünür kılmıştır. Öğretmenleri devrimin gerçekleştirilmesinde başat bir özne görenler kadar öğretmenlerin asli vazifesinin devrim için halka rehberlik yapmak olduğunu söyleyenler de vardır. İkinci görüş TÖS’ün öğretmenlere kılavuzluk rolüne uygun donanımı ve programı sağlaması gerektiğini savunmuştur (Ertuğrul, 1969: 7).

Sendikalar ve sol entelijansiya eğitim üzerine düşünsel tartışmaları sürdürürken TİP’li milletvekilleri eğitimdeki eşitsizliklerin giderilmesine yönelik bir dizi öneriyi Meclis kürsüsünde dile getirmiştir. Bu öneriler öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesinden okullaşma tercihlerinin belirlenmesine kadar geniş bir yelpazeyi içermiştir. Örneğin öğretmenlerin tıpkı hâkimler gibi ayrı bir statüye tabi tutulmasını öneren Bahadınlı Personel Kanunu’nda yapılacak bir değişiklikte öğretmenlerin daha güvenceli bir konuma kavuşturulabileceğini savunmuştur. TİP aynı zamanda “eğitimde adaleti” tesis etmek için devletin burslara, yatılı okullara, bölge okullarına ağırlık verilmesini talep etmiştir. Hükümetin bölge okulları projesini ise karma eğitimden saptığı, çok sayıda okul inşa etmek yerine müteahhit zengin ettiği gibi iddialarla eleştirmiştir (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1966: 620). Dönemin sol/sosyalist yazarları TİP’in önerilerini ve eleştirilerini büyük ölçüde desteklemiştir. Aynı zamanda ilk ve orta öğretimdeki ders kitabı sorunu gibi öğrencileri ve velileri doğrudan ilgilendiren konularda tavsiyeler kaleme almışlardır. Ders kitaplarının basımının özel matbaalara bırakılmasını eleştirmişler, bu sorumluluğun devlete ait olduğunun altını çizmişlerdir (Arolat, 1968a: 15, 1968b: 2). 1960’ların

sonlarında enflasyonun artışıyla birlikte parasız eğitimin gerçekte “parasız” olmadığı, öğrencilerin masraflarının aileleri zor durumda bıraktığı, devletin tam manasıyla ücretsiz eğitim için gerekli adımları atması gerektiği daha sık ifade edilir hale gelmiştir.

AP Döneminde Eğitimde ABD Etkisine Eleştiriler

AP'nin iktidarda olduğu 1965 sonrasında sol yayınlarda eğitim sisteminde ABD etkisi üzerine yorum ve analiz yazıları artarak yayınlanmaya devam etmiştir. AP hükümeti, kendinden önceki hükümetlerin pilot uygulama olarak başlattığı kimi pratikleri ülke sathına yaymıştır. Sol/sosyalist yazarlar, bu uygulamaların birçoğunun temelini CHP iktidarı döneminde atıldığını ifade etmekle birlikte AP iktidarında yaşanan yoğunlaşmaya dikkat çekmiştir. Bu çerçevede tartışma başlıklarını iki ana kategori çerçevesinde ele almak mümkündür. İlki ABD'nin kendi lehine kamuoyu oluşturmak adına eğitim alanında beşerî etkileşimi arttırmaya yönelik yaptığı düzenlemelerdir. Barış gönüllüleri ve AFS bu tip örneklerdir. İkincisi ise doğrudan müfredatın belirlenmesine ve eğitim yöntemine dair yönelik hamlelerdir.

Kültür emperyalizmi ve eğitim tartışmaları içinde ele alınan ilk başlık AFS'dir. Başlangıçta yaralı ABD'li askerleri çatışma hattı dışına sevk etmek için kurulmuş olan AFS, II. Dünya Savaşı sonrasında bir Soğuk Savaş projesi haline gelmiştir. Amerikan halkı ile dünya halklarını birbirleriyle kaynaştırma hedefi güttüğünü söyleyen AFS, müttefik ülkelerden öğrencilerin ABD'ye getirildiği ve Amerikan sistemi ile tanıştırıldığı bir uygulamaya dönüşmüştür. İlk evrede öğrenciler yükseköğretim seviyesinden seçilirken sonraları lise düzeyine inmiştir. Sol/sosyalist çevreler, Türkiye'de de faal olan AFS'yi kültür emperyalizminin uzantısı olarak görmüş; AFS ile irtibatlı Turk American Field Service Derneği (TAFSD)'nin faaliyetlerinin MEB tarafından denetlenmediğini ileri sürmüşlerdir. 1965'te *Dönüşüm*'de yazan Salim Altay'a (1965: 7) göre ulusun “tinsel varlığını sömüren” ve gençliği “halktan koparan” bu oyuna son verilmelidir. AFS, 1960'ların sonunda bir kez daha sol dergilere konu olacaktır. Bu defa anti-emperyalizm vurgusunun yanı sıra ulusal kültürün korunmasını öne çıkaran argümanlarla karşılaşılacaktır. Henüz 18 yaşına gelmemiş gençlerin Amerikan eğlence hayatıyla gözlerinin boyandığı, ABD'ye hayran kılındığı ileri sürülürken, anti-komünizm literatüründe “sosyalistler gençleri nasıl kandırıyor” başlıklı metinlerinde yer alan ifadelere benzer ifadeler kullanılmıştır (Örneğin Ant, 15.04.1969: 11).

Barış Gönüllüleri, tıpkı AFS gibi sol/sosyalist yayınlarda kültür emperyalizmi ve eğitim bağlamında gündem teşkil eden bir konudur. J. F. Kennedy'nin fikir babası olduğu Gönüllüler, ABD'nin Soğuk Savaş'ta seferber ettiği dış politika

enstrümanlarından biridir ve 1961 sonbaharında faaliyete geçmiştir. ABD ile Türkiye arasında Barış Gönüllülerine dair antlaşma ise 27 Ağustos 1962'de yapılmış ancak Meclis'te onaylanarak yürürlüğe girmesi Ocak 1965'i bulmuştur. İlginç olan antlaşmanın onaylandığı tarihte zaten 527 Gönüllünün Türkiye'de faaliyet gösteriyor olmasıdır (Soysal, 2015: 119). Barış Gönüllüleri, 1962-1969 arasında protokolde belirtilen coğrafi sınırlamaların dışına çıkmışlar; İngilizce öğretmenliğinden sağlık ve hasta bakımına kadar birçok alanda çalışmışlardır. Hem CHP hem de AP hükümetleri, gönüllüleri kalkınma hedefi için bir fırsat olarak görmüş, kırsal alandaki faaliyetlerini desteklemiştir. Sol/sosyalist yazarlar ise Köy Enstitüleri'nin kapatılmasıyla doğan boşluğun Barış Gönüllüleri ile doldurulmasına ilk baştan itibaren karşı çıkmıştır. 1960'ların ikinci yarısında sol yayınlarda Barış Gönüllüleri doğrudan ABD ajanı olarak görülmektedir ve dönemin "ifşa etme" geleneğine uygun olarak gönüllüleri eğiten, onlarla iletişimde olan Türk öğretmenlerin isim ve adresleri yayınlanmaktadır (Ant, 04.11.1969: 6). Toplumun farklı kesimlerinde de Barış Gönüllülerine yönelik benzer tepkiler göze çarpmıştır (Soysal, 2015: 128-129). Her ne kadar 1966 sonrasında Gönüllülerinin sayısı azaltılsa da AP hükümeti Amerikan casusluk faaliyetlerine izin vermekle suçlanmıştır. Şüphelerin ve tepkilerin artması neticesinde Barış Gönüllüleri 1971'den sonra Türkiye'ye gelmemiştir.

İlköğretimde 1968-1969 eğitim-öğretim yılında başlatılan yeni ders programı üzerine yürütülen tartışmalar yukarıda sözü edilen ana başlıklardan ikinci kategoriye dâhildir. Mehmet Gezer (1968: 14) *Ant*'ta kaleme aldığı yazıda programın "gümrükten mal kaçırıcısına" uygulamaya sokulduğunu iddia etmiş ve Bakan Ertem'i istifaya davet etmiştir. Sol yayınlarda ilköğretim programı temel bazı konular kapsam dışı bırakması, öğretmenlerin müfredat konusunda yeterli hazırlık sürecine tabi tutulmaması, sosyal adalet kavramını esas almaması nedeniyle eleştirilmiştir (Arolat, 1968a: 14-15). Programda Türkiye'nin koşullarıyla bağdaşmayan önerilere vurgu yapılıyor, tuvaletlerinde su olmayan okullar hatırlatılarak akvaryum, güzel sanatlar atölyesi gibi başlıkların gerçekçi olmadığı not ediliyordu (Ant, 29.10.1968: 15). Çocukların çeşitli araçlarla kendi kendilerini yetiştirmesi anlayışını yaşama geçirmek o araçların hiçbirinin olmadığı bir ortamda, örneğin köy okullarında mümkün değildi. Eleştirilerin odak noktasında ise programın çok temelde ABD'li uzmanların tavsiyesiyle hazırlanmış olması vardır (Akçam, 1968: 15). 1969-1970 eğitim öğretim yılı başladığında yeni programa uygun ders kitaplarının hâlâ hazır olmadığını söyleyen İbrahim Osmanoğlu (1969: 15) ise Milli Eğitim Bakanı'na şöyle yazmıştır: "Programın içeriğini, eleştirisini bir yana bırakarak sormak gerekir milli eğitim bakanına ve tüm yetkili kişilere: Bu programı öğretmen nasıl ve ne ile uygulayacak... Neyle söyleyin, yol gösterin öğretmene de uygulayalım o göklere çıkardığınız programı."

AP ve Üniversiteler Arasındaki Gerilimli İlişki

AP'nin iktidara geldiği ilk günlerde ordu ile doğrudan karşı karşıya gelmekten imtina ettiği vurgulanmıştı. Aynı saptamayı bir bütün olarak üniversite için tekrarlamak mümkündür. Zira her iki kurum da 27 Mayıs sürecinin asli unsurlarıdır. Bununla birlikte AP hükümetlerinin siyasetinin merkezine oturan anti-komünizm, bu kurumlara yaklaşım konusunda da kendini göstermiştir. Ordu ile komünizmle mücadele üzerinden yakınlık kurulurken üniversiteler ile laiklik, düşünce ve örgütlenme hürriyeti bağlamında ters düşülmüştür. AP hükümetleri tıpkı ilk ve orta eğitimde olduğu gibi üniversite düzeyinde de denetim ve kontrol faaliyetlerini arttırmayı hedeflemiş ve üniversite kamuoyunun politik meselelere dahil olmasını sınırlandırmak istemiştir. Üniversitede yaşananları yakından takip eden sol/sosyalist özneler ise AP'nin yüksek öğretim politikasını eleştirmiş, üniversite özerkliğinin arttırılmasını savunmuştur.

Öğretim üeleriyle hükümetin ilk kez karşı karşıya gelmesine neden olan olay Başbakan Demirel'in *Bayram Gazetes'i*nde dini motifler içeren bir bayram mesajı yayınlanmasıdır. Ankara Üniversitesi (AÜ) Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi mensubu bir dizi akademisyen Demirel'in mesajını laikliğe aykırılık gerekçesiyle bir bildiriyle protesto etmiştir. Protesto yalnızca sol/sosyalist ya da Kemalist kimlikleriyle bilinen öğretim üeleriyle sınırlı kalmamış Fahir Armaoğlu, Mehmet Gönülbol gibi daha sağda konumlandırılabilir isimler de benzer tepki vermiştir. İstanbul Üniversitesi (İÜ) Hukuk Fakültesi'nden akademisyenler AÜ'deki meslektaşlarının açıklamasına destek vermiş, destek metninde "laik Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsil eden, kişisel dini duyguları ile resmi sıfatını titizlikle ayırma sorumluluğunu birinci derecede taşıyan Sayın Başbakanın bunları bilmez görünmesi büsbütün üzücü ve gelecek hakkında ciddi kaygılar uyandıracaktır" denmiştir (Milliyet, 03.02.1966: 1). Demirel başlangıçta akademisyenlerden gelen tepkiyi yumuşak bir üslupla karşılasa da sağ ve sol basında bildirilerle ilgili tartışma başlamıştır. Çünkü İÜ ve AÜ'nün başka fakültelerinden 101 öğretim üyesi daha önceki bildirilerin sahiplerini suçlayan bir başka metin yayınlamıştır. Genel hatlarıyla bu metin NATO ittifakına bağlılığı savunmuş, anti-komünizmin repertuarında olan "komünist emperyalizm" ve "esir milletler" kalıplarını tekrarlamıştır (Milliyet, 01.02.1966: 1, 7). Bu karşı bildiri yeni dönemde akademisyenlerin politik görüşleri nedeniyle birbirleriyle daha sık karşı karşıya geleceklerinin habercisidir.

Bildiri trafiği sonrasındaki yazarlar, akademisyenlerin böylesine açıklamalardan uzak durup yalnızca "bilimsel uğraşlar" ile ilgilenmesi gerektiğini kimileri ise öğretim üyelerinin bireysel ya da toplu olarak sosyal ve siyasal gelişmelere dair fikirlerini beyan etmesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Örneğin Abdi İpekçi

ikinci görüşe yakın olmakla birlikte benzer bildirilerin konularının iyi seçilmesi lüzumuna işaret etmiştir. İpekçi'ye göre (1966: 1) akademisyenlerin her konuda bildiriyle kamuoyunun karşısına çıkması bildirilerin ciddiyetini azaltma riskini taşımaktadır. AP'ye yakın kalemler ise muhalif öğretim üyelerini kınayarak Demirel'e yönelik protestoyu bir müddet gündemde tutmayı tercih etmiştir (Yön, 04.02.1966: 7). AP'nin milliyetçi-muhafazakâr vekilleri çok geçmeden üniversitedeki muhalif akademisyenleri hedef alan bir söylem geliştirmeye başlamıştır. Bu durum, 27 Mayıs sonrasında politik aktörlerin üniversite öğretim elemanlarına yönelik genel "korumacı" yaklaşımının geçerliliğini yitirmeye başladığına dair somut bir göstergedir.

AP'nin iktidara gelmesiyle sağ siyasetin üniversite özerkliğine dair eleştirilerinde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Üniversitelerarası Kurul üyelerine Ankara'da bir yemek veren Demirel, hükümet olarak üniversite özerkliğine saygılı olduklarını söylemiştir. Ancak Başbakan'a göre özerklik konusunda "statükocu" değil "hamleci" olmak gerekiyordu. Demirel'in "hamlecilik"ten kastı ise açık değildir. Demirel'in üzerinde durduğu bir diğer nokta üniversite kapısında bekleyen öğrencilerin sayısındaki artıştır. Altyapının öğrenci talebini karşılamadığını, bu durumun da öğrencileri politikleştirdiğini fark eden Demirel üniversitelerin sayısını ve kapasitesini arttıracaklarını söylemiştir.¹⁴ Son olarak öğrencilerin artan burs, barınma ve sağlık gereksinimlerinin vakıfların "ihya edilerek" çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Milliyet, 22.02.1966: 1). Sol muhalefet ise bütçe görüşmeleri başta olmak üzere her fırsatta öğrenci burslarının hayat pahalılığı karşısında eridiğini ve hükümetin eğitime ayırdığı bütçeyi arttırması gerektiğini söylemiştir (Aren, 1967: 4).

Üniversite ile hükümeti karşı karşıya getiren bir diğer başlık dönemin Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in hazırladığı Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu taslağıdır. Ant tarafından ortaya çıkarılan yasa taslağı, AP'nin komünizmle mücadele adına anayasal hak ve özgürlükleri kısıtlama çabasının bir ürünüdür. Tasarıya ilk büyük itiraz üniversite öğrencilerinden gelmiş; öğrenci birlikleri tasarıyı protesto etmiştir. Akademisyenlerin bir bölümü de öğrencilere destek vermiştir. Örneğin ODTÜ Öğrenci Derneği'nin organize ettiği bir açık oturumda tasarıyı tartışan Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Turan Güneş, Doç. Dr. Çetin Özek ve Doç. Dr. Necat Erder yapılmak istenen düzenlemenin anayasanın ruhuna aykırı olduğunu iddia etmiştir. Açık oturuma görüş bildiren Prof. Kubalı ise tasarıyla bir olağanüstü hal rejimi yaratılmak istendiğini savunmuştur (Ant, 21.03.1967: 6). Konuya geniş yer veren sol/sosyalist yayınlar taslağı "terör yasası" olarak tarif etmiştir. Üniversiteden taslağına dair gelen tepkiler Başbakan'ın üniversite ile uzlaşmacı ilişki kurma stratejisini kesintiye uğratmıştır. Demirel'in akademisyenlere "aklieveller" demesi ve bu ifadenin Menderes döneminin

“kara cübbeliler” tabirini hatırlatması üzerine sol dergiler Başbakan’ı eleştirmiştir. Sağ basın ise Demirel’e yasa konusunda uyarılarda bulunan akademisyenleri itham etmiştir. *Ant* sağ basında yer alan ifadeleri 27 Mayıs öncesinin “bilim düşmanı” zihniyetinin hortlaması olarak görmüştür (Ant, 28.03.1967: 16). Artık muhalif akademisyenler ile hükümet arasında gerilim dozu yükselen bir ilişki vardır ve 1961 Anayasası taraflar arasındaki en önemli tartışma başlığıdır.

Hükümetin Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Denetimi Arttırma Girişimleri

AP bir yandan hak ve özgürlükleri sınırlayacak düzenlemeleri gündeme taşıırken bir yandan da iktidara karşı örgütlenen öğrenci muhalefetini bastırmak istemiştir. Bu çerçevede öğrenci örgütlerini kendine bağlama girişiminde bulunmuş, muhalif öğrencilerin üzerindeki kontrol mekanizmalarını çeşitlendirmiş, sol/sosyalist öğrencilerin yalıtılmasını sağlamak üzere ulusal ve uluslararası etkinlikleri sınırlandırmıştır. Hükümet çoğunlukla sol/sosyalist görüşlü öğrencilerin bir araya geldiği dernek ve federasyon benzeri yapılarda yönetim değişikliği arayışında olmuştur. Sol Kemalist eğilimleri olan Türk Milli Talebe Federasyonu (TMTF) sözü edilen örgütlenmelerin başında gelmiştir. Öğrenciler hükümetin TMTF’yi ele geçirmek için çeşitli yollar denediğini ileri sürmüş, sosyalist basın da bu iddiaları desteklemiştir (Ant, 24.01.1967: 4). Hükümetin kontrol çabaları TMTF örneğindeki olduğu gibi kimi gençlik örgütlerinde iki başlılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1967’de Batı’da öğrenim gören öğrenciler konfederasyon çatışı altında örgütlenme kararı almıştır. Avrupa Türk Öğrencileri Konfederasyonu adıyla kurulan yapı, antiemperyalizm vurgusunun öne çıktığı bir bildiri kaleme almış; bildiride öğrenciler kendi üzerlerine düşen görevin farkında olduklarını, Türkiye’nin gelişmesi önündeki engelleri ortadan kaldıracaklarını iddia etmişlerdir (Ant, 04.04.1967: 6). Avrupa’daki bu ve benzeri faaliyetler Batı dünyasında “ileri karakol Türkiye” imajını diri tutmak isteyen AP hükümetini endişelendirmiştir. Strasburg’da toplanan Avrupa Kültür Andlaşması Konseyi’nden dönen Bakan Ertem “aşırı cereyanlar içinde çalkalanan dış memleketlerdeki öğrenciler” için tedbir alınacağını söylemiştir. Bakana göre bu öğrenciler gittikleri ülkelerdeki yıkıcı fikirlerden etkilenmekte, esas yükümlülüklerinden uzaklaşarak Türkiye’nin zor durumunda “döviz kaybına” yol açmaktadır (Milliyet, 18.09.1967: 1). Hükümeti endişelendiren Batı’da gençlik hareketinin yeni bir safhaya geçmesidir. Kluge ve Negt’in ifadesiyle (2018: 183) “öğrenci protesto hareketi, bir yandan doğrudan üniversitelerin içerisinde meydana gelen somut anlaşmazlıklar, diğer yandan küresel kamusalılığı etkileyen olaylar tarafından ateşlen[miştir]”. Vietnam Savaşı’nın

aldığı hal önce ABD’de sonra tüm Batı’da öğrenci muhalefetinin büyümesine etki etmiştir. Türkiye solunda da savaşa dair tartışmalar günden güne artmış ve Alper’in (2018: 284) belirttiği gibi Vietnam meselesi “Türkiyeli öğrencilerin gündemini dünya öğrencilerinin gündemine” bağlamıştır.

Batı’da Vietnam Savaşı’na dair protestoların zirveye çıktığı 1968’de Türkiye’deki sol/sosyalist entelektüeller ABD ve Avrupa’daki öğrenci hareketinin politik ve toplumsal dinamiklerini keşfetmeye çalışmıştır. Aydın çevreleri Batı’daki kitlesel protestoları 1848 dalgasından sonra en büyük eylemlilik silsilesi olarak görmeye yatkındır. Protestoların büyük bir hızla ülkeden ülkeye yayılması ve toplumsal tabanda farklı talepleri bir araya getirmesi 1848 ile 1968 arasında kurulan benzerliğin temel nedenidir. Sol dergiler, ABD’de başta kampüslerde düşünce ve ifade hürriyeti talebiyle başlayan hareketliliğin ivme kazanmasında savaşın ve siyahi hareketin hak mücadelesinin etkili olduğunu yazmıştır. 1968 üzerine ilk değerlendirmelerde protestoların politik içeriğini hafifseyen, yaşananları daha çok öğrencilerin günlük taleplerine ve polis şiddetine indirgeyen metinler de vardır (Ant, 14.05.1968: 7).¹⁵ Ancak eylemlerin politik mesajları öne çıktıkça, İspanya örneğinde olduğu gibi protestoların anti-faşist karakteri belirginleştikçe bu eğilim terk edilmeye, “gençlik sorunu” sol ve sendikal bir perspektiften (örneğin Sülker, 1968: 15) ele alınmaya başlamıştır. Ayrıca ABD ve Avrupa’daki eylemlerin düşünsel kaynakları konusundaki benzerlikler ve farklılıklar daha net ortaya konmuştur (Onur, 1968: 8-9).

Bütün bu tartışmalarla birlikte, Batı dünyasındaki gençlik hareketinin Türkiye’deki muhalif gençlik hareketine ilave bir cesaret verdiği söylenebilir. Sol entelektüellere göre ABD ve Avrupa’da gençler Türkiye’den elverişli koşullarda eğitim görmelerine rağmen başkaldırmıştır. Böylesi bir durumda Türkiye’deki gençlerin daha iyi olanaklara kavuşmak adına sesini yükseltmesi meşru görülmelidir. Bu çerçevede 1968’in üniversitelerdeki boykot ve işgal dalgası sol yayınlarda heyecan yaratmış; hükümetin nasıl adım atacağı yakından izlenmiştir. AP’liler ilk günden itibaren eylemleri asayiş ve “gençlik sorunu” arasında bir yerde görmüştür. Sol basının iddiasına göre hükümet konuyu Milli Güvenlik Konseyi’ne götürmüş ancak istediği yanıt alamamıştır. Askerler, üniversite olaylarında kolluk kuvveti kullanılmasına o dönemde henüz taraftar değildir (Ant, 02.07.1968: 4). Konu sonra Meclis’e getirildiğinde Başbakan Demirel ılımlı bir tutum takınmaya çalışmıştır.

Sağın eleştirilerine karşı sol entelektüeller işgal ve boykot eylemlerini 1961 Anayasası’nın başlangıç kısmına referansla savunmuştur. Eylem dalgasının eğitimde reform hedefine dönük olarak genişlediği, üniversiteyi özgürleştirdiği iddia edilmiştir. Sol dergilerde yazan akademisyenler de hükümetin eylemlerin

illegal ya da özentili olduğu savına karşı çıkmış; bu çerçevede Türkiye'deki gençlik eylemlerinin Batı'nın kopyası olmadığını özellikle belirtme gereği duymuş; ayrımı gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki devrimci özne üzerinden kurmuşlardır (Özek, 1968a: 7).

1968'de kendi içinde bir kırılmaya doğru giden TİP'in Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar da öğrenci hareketlerinin dünya genelinde neden yükselişe geçtiğini anlama arayışındadır. Aybar'a göre (1968: 7) hem Batı'da hem de gelişmekte olan ülkelerde üniversite öğrencileri çoğunlukla hâkim sınıflara ya da orta tabakaya mensuptu, onları harekete geçiren psiko-sosyal dinamikler olmalıydı. Aybar, yaşanalar tüketim kültürü etrafında örgütlenen teknokratik ve konformist yapının yarattığı yabancılaşmaya karşı bir başkaldırı olabilir derken Batı'da yeni solun yaptığına benzer bir analiz yapmıştır. Geri kalmış ülkelerdeki gençlik hareketi Aybar'a göre "sahte demokrasi" ve kapitalist kalkınmanın yarattığı eşitsizliklere başkaldırıdır. Üniversite gençliği "kültürün yozlaşmasına" da tepki vermiştir. TİP Başkanı Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya gibi ülkelerde gençlerin "ceberut yönetimlere" isyan ettiklerini söyleyerek sosyalist solun genelinden farklı bir tutum takınmıştır. Onun "hürriyetçi sosyalizm" kavramsallaştırmasına uygun bu değerlendirme, SSCB'nin "Prag Baharı"nın bastırılması sonrasında derinleşecek parti içi tartışmanın ve Aybar'ın TİP başkanlığından istifasına giden yol ayrımının da habercisi niteliğindedir.

Gençlik tek başına ilerici bir unsur mudur sorusu bu dönemin önemli sorularından biridir. 1960'ların ikinci yarısında üretilen metinlerde gençliğin önceki dönemden farklı özellikler edindiğine dair vurgular göze çarpmaktadır. TİP'in bir kanadının "Emperyalizme Karşı Cephe"yi tartıştığı 1966 sonlarında Ümit Hassan "27 Mayıs hareketinden önce suni 'ilericilik' zorlamaları şimdi bilinçli bir devrimciliğe dönüşmekte" diye yazmıştır. Çünkü gençler, farklı toplumsal sınıflardan gelse de "aynı dili" konuşmaktadır; kendi ifadesiyle "aynı dili konuşmak, aynı düşüncede, aynı kanıda olmak değildir; aynı dili konuşmak sorunları bilinçli bir biçimde, belirli bir tezden hareket ederek açmağ[y]a çalışmaktır" (Hassan, 1966: 5). Hassan aynı yazıda kendi aralarında "bilinçleşen" devrimci sosyal sınıfların birlikte eyleme girme mecburiyetini savunmuştur.

1960'ların ikinci yarısında eyleme geçen üniversite öğrencileri, gençliğe sınıfsal konumu ne olursa olsun değişimden yana bir misyon biçmiştir (Ant, 22.10.1968: 14). Ancak gençlik, ilericilik ve özgürlük denkleminin her koşulda geçerli olmadığını düşünenler de vardır. Hüseyin Ergün, küçük burjuvadan gelen üniversite gençliğinin spontane eylemliliğine devrimci bir anlam yüklemenin doğru olmadığını savunmuştur. Ergün'e göre (1969: 9) gençlik hareketinin sosyalizmle olumlu bir ilişki kurmasının asli şartı bunun sosyalist bir odak

çevresinde gerçekleşmesidir. 1960'ların önemli isimlerinden, *Sosyalist Türkiye* kitabının yazarı Ali Faik Cihan (1968: 7) gençliğin müstakil bir sosyal sınıf ya da tabaka olmadığını hatırlatmış ve şöyle demiştir: “Genç yaşlılara göre belki daha atak, daha cesur, daha saftır. Ama hiçbir zaman bağımsız ve mutlak ilerici değildir. Bu bakımdan ‘tek güvencemiz gençliktir, cumhuriyet gençliğe emanettir’ gibi yargılar ciddi bir anlam taşımazlar. Bu gibi yargılar olsa olsa gençleri çoşturmak, onları okşamak amacını güden fantezilerdir”. Bu ifadeler solidarist-korporatist açıdan yeniden üretilen burjuva “gençlik mitinin” de sosyalist bir eleştirisidir. Cihan (1968: 7), genel bir gençlik yerine sosyalist gençlikten bahsedilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre sosyalist gençliğin amacı yalnızca Anayasayı saldırılara karşı korumak, gericilikle savaşmak, emperyalizmle mücadele etmek değil tüm bunlara neden olan burjuva iktidarını değiştirmek olmalıdır.

Solun üniversiteden sınıf çelişkinin yaşandığı diğer mücadele alanlarına doğru hareket etmesi, AP'nin üniversite özerkliğini sınırlandıracak yeni düzenlemeleri gündemine almasıyla ve bunların 1969 hükümet programına yansımaları neticelenmiştir (Kaplan, 2005: 235-236). 1969-1971 arasında AP, muhalif gençlik hareketlerini devletin bütünlüğüne tehdit olarak görürken solda da hükümetin faşizme meylettiğine dair yorumlar ağırlık kazanmıştır. “Sosyalist aydınlanma”nın kaynaklarından biri olan yayın faaliyetlerine ve sol entelijansiyaya yönelik hükümetin izlediği sert politika bu yorumların arkasında yatan nedenler arasındadır.¹⁶

Yüksek Öğretimde Bilimsel ve Kamucu Eğitim Hedefine Dair Tartışmalar

1961-1965 arasında sol/sosyalist mecralarda üniversite eğitiminin sosyal adalet, bilimsellik ve kalkınma ilkeleri ile tam manada uyumlu olmadığına ilişkin kimi eleştiriler dillendirilmiştir. Bu eleştiriler, 1965 sonrasında dozu artarak devam etmiş, reaksiyoner bir hal almış; anti-kapitalizm ve kimi zaman anti-emperyalizmle iç içe geçmiştir. AP hükümetinin bilimsel eğitimin kalitesini yükseltmek gibi bir amacı olmadığını düşünen muhalif yazarlar yükseköğretim sisteminin aksaklıklarını her fırsatta kamuoyuna anlatmaya çalışmıştır. Solun eleştirilerinden yalnızca hükümet değil 1963'te planlı ekonomi hamlesine uygun olarak kurulan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) gibi çeşitli kurum ve örgütler de payını almıştır. TÜBİTAK'ın düzenlediği I. Türkiye Bilim Kongresi'nde üniversite düzeyinde çözülemeyen sorunların bir kısmı tartışılma fırsatı bulmuştur. Örneğin öğretim üyesi yetiştirme ya da bilimsel araştırmalara fon yaratma çerçevesinde yaşanan problemler konuşulmuştur. Buna rağmen sol yayınlarda “Türkiye gerçeklerine cevap verebilen” tebliğlerin az olduğu ileri sürülmüştür. Kurum'un Türkiye dışında bilimsel faaliyet gösteren, “yabancı sermayenin emrinde” çalıştığı iddia edilen bilim insanlarına ödül verdiği

iddiası da sol dergilerde gündem olmuştur (Ant, 10.10.1967: 6). TÜBİTAK yaptığı açıklamada ödül alan bilim insanlarının akademik profilini anlatmış ve onların herhangi bir özel şirket çatısı altında çalışmadığını açıklamak zorunda kalmıştır.

Sermayenin bilimi ve bilimsel kurumları kendi çıkarı için kullandığı fikri kamuculuğun güçlü olduğu 1960'lı yıllarda hem solda hem de Kemalist çevrelerde geniş kabul görmektedir. Özel yüksekokullar tartışmasının 1960'ların sonlarına doğru Batı'da ve Türkiye'de yeniden alevlenmesi bu nedenle şaşırtıcı değildir. Eğitimi devletin "genelgeçer şiddet tekelinin bileşenlerinden biri" olarak tanımlayan Kluge ve Negt'in (2018: 163) 1970'lerin hemen başında tespit ettiği gibi kapitalist devletler, bir yandan sol/sosyalist düşünceyi eğitim sisteminden uzak tutarken bir yandan eğitimin altyapısını ve bilim alanlarını özelleştirme konusunda gayet esnek davranmıştır. Devletin eğitim tekeli sermaye lehine delege etmesine yönelik bu hamlelere Batı'da öğrenci hareketinden tepki gelmiştir. Türkiye'de de kurulduğu ilk günden itibaren tartışma konusu olan özel yüksekokullar AP döneminde hızla artmıştır. MEB'e göre özel yüksekokul öğrenci sayısı 1967'de sayı 26 bin iken 1968'de bu sayı 40 bine ulaşmıştır. Okul sayısı ise aynı dönemde 20'den 43'e çıkmıştır (Ant, 22.10.1968: 3). Buna karşılık hem sol dergilerde hem de lise ve üniversite gençliğinde bu okullara yönelik itirazlar yaygınlaşmıştır. Öyle ki özel yükseköğretim kurumları eleştirileri göğüslemek adına memur ve emekli çocuklarına indirim yapacaklarını, başarılı fakat yoksul talebelere burs imkânları sağlayacaklarını açıklamak zorunda kalmıştır. Günlük gazetelere yansıyan bu açıklamalar heyecan yaratsa da bunun tüm yüksekokullarda geçerli, standart bir uygulama olmadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Özel Yüksek Okullararası Kurul Başkanlığı, indirim ve burs konularının her bir özel yüksekokulun kendi belirlediği koşullar dâhilinde tatbik edildiğini duyurmuştur (Milliyet, 02.11.1967: 2).

Kamu üniversitelerinde okuyan öğrenciler özel yüksekokullara dair itirazlarını üniversitelerin açılış törenlerinde dile getirmiş, bu itirazlar 1967'den itibaren kürsü ve salonları aşan yeni bir hüviyete bürünmüştür. İTÜ, Teknik Okulu, Teknik Yüksek Okulu ve Akşam Teknik Yüksek Okulu öğrencileri, özel yüksekokulları protesto etmek için 1967'nin Kasım ayında boykota gitmiş ardından da Ankara'ya yürüyüşe geçmişlerdir. Öğrenciler şayet özel yüksekokullar kamulaştırılmazsa ülkeyi karanlık günlerin beklediğini iddia etmişler ve Ankara yolunda çeşitli etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. İdris Küçükömer bu eylemlerin "düzenin emekçi yönetimine dayanır şekilde değişmesi" bağlamında da önemli olduğunu söylemiştir (Ant, 14.11.1967: 6). Öğrencilerin tavrı kamu üniversitelerinde kimi idareciler tarafından olumlu karşılanmış; sol yayın organlarında üniversite senatolarının ya da fakülte kurullarının bu minvaldeki kararları geniş yer tutmuştur.¹⁷ Aynı günlerde çeşitli talebe birlikleri siyasal partilere özel okul

meselesi için birer mektup göndermiş; bunun üzerine TİP özel kurumların varlığının eğitimde fırsat eşitliğine aykırılık oluşturduğunu ve devletleştirilmesi gerektiğini açıklamıştır (Milliyet, 11.11.1967: 3).

Kamulaştırma talebi çok geçmeden Meclis'te ve meslek birliklerinde de tartışılmaya başlamıştır. Mimar ve inşaat mühendisleri odası ve İstanbul barosu başta olmak üzere meslek örgütleri ve sol/sosyalist aydınlar konuyu tartışmayı sürdürmüştür. Örneğin Arolat (1968c: 7) özel yüksekokulların aydın işsizliği sorununu büyüttüğünü, öğrenciler arasındaki eşitsizliği derinleştirdiğini yazmıştır. Küçük (1968: 7) ise öğrencilerin özel yüksekokulları hedef alan eylemlerinin sonrasında bir yazı kaleme alarak üniversitenin durumunu tartışmaya açmıştır. Küçük, üniversitelerin ülkenin sorunlarına toplumcu çözümler üretemediğine dair sol/sosyalist eleştiriyi yenilemiştir. Bu ataletin arkasında üniversite içi ve dışı etkenler olduğunu yazan Küçük'e göre üniversitedeki "oligarşi" başlı başına bir sorundur. Diğer sorun ise özel okulculuktur. Meseleye sadece eğitimde fırsat eşitliği ya da eğitimin niteliği bağlamında yaklaşmanın yeterli olmadığını söyleyen Küçük, özel okullar vasıtasıyla sermayenin akademisyenlerin işvereni haline geldiğini savunmuştur. Akademisyenlerin böylesi bir durumda "düzene karşı" eleştirel tavır alması zorlaşmaktadır. Küçük, ileri hamle konusunda öğretim üyeleri ve öğrenciler arasındaki ilişkinin değiştiğini iddia etmiştir. Eskiden akademisyenleri takip eden öğrenciler vardır, 1968 Türkiye'sinde ise öncülüğü öğrenciler üstlenmektedir. Üniversite özerkliğiyle ilgili konu başlıkları da buna dâhildir. Küçük (1968) yakın dönemde ele aldığı çelişkilerin artacağı öngörüsünde bulunmuştur.

Sol yayınlarda skandallarla gündeme gelen özel yüksekokullar (örneğin Ant, 22.10.1968: 15) öğrencilerin politikleşmesiyle eylem dalgasının içinde kalmıştır. Genellikle ayrıcalıklı ailelerin çocukları olarak görülen gençler, kamu üniversitelerinde işgal ve boykot eylemi yapan öğrencilere destek olmuştur. Bu öğrencilerin bir bölümü okul sahiplerinin keyfi tutum sergilediğini ve eğitim kalitesini yükseltmek için çaba sarf etmediğini düşünmektedir. Çeşitli özel okulların öğrencilerinden oluşan Birleşmiş Özel Okullar Üst İcra Konseyi bir kez daha okullarının devletleştirilmesini istemiştir (Ant, 09.07.1968: 9). Hatta özel yüksekokulların öğrenci işgal komiteleriyle İTÜ işgal komitesi ortak bir açıklama yaparak eğitimde devrim talep ettiklerini kamuoyuna duyurmuşlardır (Ant, 16.07.1968: 2). Bu süreç devrimci fikirlerin gençler arasında yayılma hızını göstermesi açısından da dikkate değerdir.

1960'ların sonlarında özel yüksekokullar başlığı sol/sosyalist dergilerde yeniden ele alınmıştır. Fakat bu sefer okullar hakkındaki olumsuz haberlerin ötesinde somut bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler, Cumhuriyet Senatosunun Özel

Yüksekokulları Araştırma Komisyonu ve DPT Sosyal Planlama Dairesi'nin incelemelerinden elde edilmiştir. Örneğin *Ant*, Mimarlar Odası'nın elde ettiği DPT raporunu "ifşa ediyoruz" başlığıyla yayınlamıştır (*Ant*, 25.03.1969: 8-9; 01.04.1969: 10-11). Sözü edilen raporlara dayanarak yazarlar, özel yüksekokulların "bilim yuvası" değil "ticarethane" olduğu fikrini bir kez daha öne sürmüştür (Sert, 1969: 7). Eleştirilerin odağında ise raporları kamuoyundan kaçırdığı iddia edilen AP vardır. 1969 baharında 3. boykot ve işgal dalgası başladığında özel yüksekokulların kapatılması yine talepler arasında yer almıştır. Öğrenciler çeşitli vesilelerle özel yüksekokullar hakkındaki taleplerini ifade etmeyi sürdürmüş¹⁸ ve nihayetinde bu okulların anayasaya aykırı olduğu fikrini paylaşan geniş bir kamuoyu yaratılmıştır. Özel yüksekokullar, Anayasa Mahkemesi'nin 12 Ocak 1971 tarihli kararıyla kapatılacaktır.¹⁹

Sonuç

Türkiye solunun 1965-1971 arasında eğitim üzerine yürüttüğü tartışmalar kurucu bir süreci tanımlama çabası ile reaksiyonerlik arasında salınım göstermiştir. 27 Mayıs sonrasında Köy Enstitüleri'nin yeniden kurulmasına yönelik beklenti ve talepler, 1961 Anayasası'nın sosyal adalet prensibinin eğitime tatbik edilmesini önceleyen yorumlar ve üniversitenin otonomisinin arttırılmasını içeren mücadeleler belirleyici iken 1965 seçimlerini takip eden dönemde "devrim için eğitim" noktasına gelinmiştir. Eğitimin temel sınıflar arasındaki çelişkinin giderek sertleştiği bir alana dönüşmesi, hükümetin anti-komünizmi odağına alan politikalarla eğitimciler ve öğrencilere müdahale etmesi reform taleplerini ikincil bir konuma itmiştir. Her ne kadar TİP ve kısmen CHP eğitimde sosyal adaleti tesis etmeye yönelik öneriler getirse de politikleşen öğretmen ve öğrenci örgütlenmeleri 1960'ların ikinci yarısında sistemin revize edilmesinin mümkün olmadığını düşünmeye başlamıştır. Sol/sosyalist özneler din eğitiminin yaygınlaştırılmasından ABD'nin eğitim faaliyetlerine kadar birçok konuyu doğrudan sermaye sınıfının çıkarları ve emperyalizmle ilişkilendirmiş; AP'yi de bu çıkar gruplarının temsilcisi olarak kodlamıştır.

AP hükümetleri eğitim ve kültür alanını kontrol etmeye çalışırken hem ideolojik müdahaleyi hem de idari ve yargısal süreçleri harekete geçirmiştir. Yüksek yargının genellikle alt dereceli mahkemelerin muhalif öğretmenler hakkında verdikleri kararları bozduğu görülmektedir. Bu durum 1960'ların ikinci yarısında yüksek yargı bürokrasisi ile hükümet arasında temel haklar ve özgürlükler konusunda ciddi bir açığı olduğunu göstergesidir. Bir diğer saptama solun eğitimciler ve öğrenciler arasındaki hegemonyasına karşı

AP'nin kökleri 1950'lilere dayanan sağ örgütlenmelere yeni alanlar açmasıdır. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), KMD ve İYC, 1965 sonrasında hem muhalif öğretmenleri hedef alan ihbar faaliyetlerine imza atmış hem de özellikle dinsel eğitimin yürütüldüğü okullarda etkili birer aktör olmuştur. Sol/sosyalist dergiler ve Meclis'teki sol/sosyalist milletvekilleri muhalif öğretmenler hakkında yürütülen soruşturmaları ve maruz kaldıkları süreçleri gündemde tutmak, kamuoyu oluşturmak, yargı sürecini takip etmek gibi işlevler üstlenmişlerdir. Ayrıca üniversite öncesi eğitimin dinselleştirilmesi ve sermaye sınıfının beklentilerine uygun bir biçimde yapılandırılmasına itiraz etmişlerdir.

AP hükümetleri döneminde yüksek öğretimdeki tartışmaların ise iki boyutu vardır. Bunlardan ilki akademisyenlerin ve öğrencilerin AP'nin 1961 Anayasa'sında yapmak istediği değişikliklere karşı açıktan tutum takınmasıdır. İkincisi ise doğrudan yüksek öğretimin sorunlarına özellikle de üniversite özerkliğine ilişkin tartışmalardır. Sol/sosyalist özneler her iki meseleyi de temel sınıflar arasındaki çelişkilerden hareketle ele almışlardır. Sol dergilerdeki fikri tartışmaları öğrencileri, öğrencilerin tartışmaları ise entelektüelleri etkilemiştir. 1968'den itibaren öğrenci eylemliliğinin artmasıyla birlikte ana tartışma öğrencilerin toplumsal muhalefet içindeki konumu üzerine yoğunlaşmıştır. Öğrenci hareketinin kampüs dışına taşmasıyla birlikte sol/sosyalist siyasetin üniversite merkezli analizlerinde ciddi bir azalma gözlemlenmiştir.

AP döneminde eğitime dair yürütülen tartışmaların hegemonya mücadelesinin politik ve ekonomik ayaklarından bağımsız düşünülemediği açıktır. Solun ideolojik etkisinin eğitim ve kültür alanında gözle görülür bir biçimde artması, öğretmen ve öğrencilerin politikleşmesi, 27 Mayıs sürecinde kentli ittifakın parçası olan sanayi burjuvazisi başta olmak üzere egemen güç odakları tarafından tehdit olarak görülmüştür. Buna set çekmek adına milliyetçi-muhafazakâr hegemonya projesine destek verilmiş, eğitimcilere yönelik takip mekanizmalarından eğitimin içeriğine müdahale etmeye kadar bir dizi yöntem geliştirilmiştir. MEB bu noktada tartışmaların merkezine oturmuştur. Öğretmen örgütlülüğünün ve eylemliliğinin resmi baskılar karşısında gösterdiği direnç, yargı bürokrasisinin öğretmenlerin haklarını gözetememe kararları ve sol entelektüellerin artan üretimi milliyetçi-muhafazakâr karşı hegemonyanın kurulmasını büyük ölçüde geciktirmiştir.

Sonnotlar

¹ Bu yayınlardan *Yön* ve *Ant* geniş bir yazar kadrosuna sahip olduğu ve geniş bir okur kitlesine hitap ettiği için, *Dönüşüm* ve *Emek* ise TİP çevresinin yaklaşımı hakkında fikir vermesi için seçilmiştir.

² MEB tekil bir örnek değildir. Örneğin AP'nin Köy İşleri Bakanı Turgut Tokar'ın bir anti-komünizm propagandası olan Tekin Erer'in *Kızıl Tehlike* adlı kitabını bakanlık bütçesinden satın alarak her şehre 20'şer adet gönderdiği iddia edilmiştir (Ant, 15.08.1967: 6).

³ Dengiz'in bu konuda fikirleri için bkz. (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1966: 643).

⁴ Örneğin TİP vekili Bahadınlı, öğretmenlerin anayasanın sosyal devlet ve laiklik ilkelerinin gereği olan bilgileri vermesinin "politika yapıyorlar" suçlamasına gerekçe oluşturamayacağını ifade ediyordu (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1966: 618).

⁵ Meclis kürsüsünden sırf 1966-1967 arasında 400 civarında öğretmene ceza verildiği, 2 binden fazla öğretmenin mesleği bırakmak durumunda kaldığı söylenmiştir (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1967: 488). Sol dergilerdeki yansımaları için (Yön, 31.12.1965: 7; 07.01.1966: 6) ve (Nefes, 1967: 6-7).

⁶ Dönemin Federasyon Başkanı Uysal, "milli eğitimde aşırı solcular varmış gibi ortaya çıkan bir zihniyet gerçekte Atatürkçü ve Anayasacı, yurtsever, aydın öğretmenleri tasfiye etmeyi hedef almıştır" demiştir (Yön, 31.12.1965: 7). TÖS Genel Başkanı Fakir Baykurt ise "solcu olmak suç değildir" ifadesini sıkça tekrarlamış (Milliyet, 28.01.1966: 1) öğretmenlere yığınlağa düşmemelerini öğütlemiştir (Baykurt, 1966: 12).

⁷ Örneğin Köy Enstitülü eğitimci yazar Talip Apaydın, Amasya'da çalışırken "öğretmenlik yapması sakıncalı" bulunarak Bakanlık emrine alınmıştır (Milliyet, 06.05.1966: 7). AP Şereflikoçhisar İlçe Başkanlığı odacısının ihbarıyla TÖS Şereflikoçhisar Başkanı öğretmen Tevfik Yılmaz'ın da başına benzer şeyler gelmiştir (Milliyet, 06.05.1966: 7). Apaydın ve Yılmaz'ın bakanlık emrine alınma süreci Yön'de de ele alınmış, Yılmaz'a soruşturma kapsamında sorulan soruların bir kısmı da dergide yayınlanmıştır. Bu sorular arasında derste okuduğu "Ağal Dünya" adlı şiir kitabı, sınıfta bir soru karşısında yabancı şirketlerin memleketin kaynaklarını sömürdüğüne dair beyanati ve bir TİP üyesinin eşini evinde ağırlayıp ağırlamadığı vardır (Yön, 13.05.1966: 6).

⁸ Baykurt pasif göreve çekilmiş, Milliyetçi Öğretmenler Konfederasyonu Başkanı Arıkan bu kararı sevinçle karşılamıştır. Ant, bu durumu bakanlığa hâkim zihniyetin ifadesi olarak yorumlamıştır (Ant, 03.01.1967: 10, 11).

⁹ Ertuğrul, milli eğitim üzerine gerçekleşen genel oturum nedeniyle senatörlere bir mektup göndermiş, bu mektup gerekçe gösterilerek hakkında kovuşturma başlatılması istenmiştir. AP'li Ö. Ucuzal senatoda yaptığı konuşmada TÖS Başkanının devlet personeli sendikaları ile ilgili yasayı ihlal ettiğini iddia etmiştir (Ant, 21.03.1967: 2). Aslen Ankara ilköğretim müfettişi olan Fezullah Ertuğrul Bakanlık tarafından Baskil'in Karagedik köyüne sürülmüştür. Ertuğrul kendisi hakkında yapılan işlemi doğrudan TÖS'ü hedef alan bir uygulama olarak tarif etmiştir (Milliyet, 19.02.1967:1)

¹⁰ Sendikanın Van Şubesi'ndeki "eğitim sorunumuz" başlıklı açık oturuma AP'lilerin içinde olduğu bir grup tarafından müdahale edilmiş (Ant, 10.09.1968: 2); Kayseri'deki genel kurul toplantısına saldırı düzenlenmiştir (Milliyet, 09.07.1969: 2). Saldırı sonrasında Bahadınlı (1969: 4-5) öğretmen örgütlerine birleşme çağrısı yapmıştır.

¹¹ Kodamanoğlu, Bakan Dengiz'e şöyle seslenmiştir: "Sayın Bakan bilmelidirler ki: Bu okulları, bir meslek okulu olmaktan çıkarıp, her çeşit yüksek okul ve üniversiteye öğrenci hazırlayan, lâik liselere karşı bir çeşit dinî lise halinde işletmek isteyenlerin, Anayasaya taban tabana zıt niyetlerine karşı koydukları müddetçe Atatürkçü samimî dindarları ve hiç şüphesiz topyekûn kanun kuvvetlerini yanlarında görecektir" (TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 19.02.1966: 610).

¹² Dernek talebini belediyeye iletmış, bunun sonucunda da okul için yer tahsis yapılmıştır (Milliyet, 06.12.1968: 3). Okulun temeli atılmıştır ancak belediyenin tahsis ettiği arazinin İstanbul Barosu avukatlarından M. Y. Dereli'ye ait olduğu, Dereli'nin de bu tahsisattan haberi olmadığı ortaya çıkmıştır.

¹³ Bildiride şu ifadeler yer almıştır: "Devrimci güçlerin ülke sorunlarının çözülmesini sağlayacak siyasal koşullara ulaşılması yolundaki eylemleri yanında, ileride uygulanacak eğitim devriminin hazırlanması için de bugünden çaba göstermeleri şarttır. Ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısının niteliği ve temel çelişkileri üzerindeki bilgilerinin geliştirilmesi ve devrimci bir açıdan değerlendirilmesi için araştırma imkânlarına kavuşmak gereklidir" (Ant, 17.09.1968: 7).

¹⁴ AP iktidara ilk geldiğinde üniversiteye giremeyen öğrencilerin protestosu ile karşılaşmıştır. Bundan sonraki dönemde yeni üniversite kurma çabalarına hız verilmiştir ancak programlı bir biçimde süreç ilerletilemediğinden sorunlar devam etmiştir (Büyükböyük, 2015: 35-40).

¹⁵ Abidin Dino (1968: 13), Paris izlenimlerini yazarken polis şiddetinin boyutlarını betimlemek için şu ifadeleri kullanmıştır: "Vietnam Konferansı'na gelen delegeler kendilerini yanlışlıkla Saygon'a [Saigon] inmiş zannedebilirlerdi". Sol basında öğrencileri hedef alan orantısız şiddetin arkasında sağ darbe tertibi olduğunu düşünenler de vardır (Tansuğ, 1968: 12).

¹⁶ Örneğin Lenin'in "Ne Yapmalı?" adlı eserini yayınlayan M. Erdost hakkında TCK 142. Maddeden soruşturma başlatılmıştı. 1968 önderlerinden Daniel Cohn Bendit'in "Ne İstiyoruz?"u toplatılmıştı (Ant, 11.03.1969: 2).

¹⁷ Örneğin İÜHF Dekanı T. Z. Tunaya'nın öğrencilerin taleplerini haklı gördüğü ve buna uygun kararlar aldığı yazılmıştı (Arolat, 1968d: 11). 1970 Baharında İÜ senatosu tarafından görevlendirilen özel komisyon da özel yüksek okulların anayasaya aykırı olduğuna dair görüş bildirmiştir.

¹⁸ Örneğin Robert Koleji Yüksekokulu'nda Öğrenci Birliği yöneticileri 10 Kasım haftasında Kolej'in millileştirilmesini istemiştir (Ant, 18.11.1969: 2).

¹⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı. <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/aae843ce-9248-4d9f-bcee-9251f7cf0237?excludeGerekce=True&wordsOnly=False>. Son Erişim Tarihi 18.02.2020.

Kaynakça

Adalet Partisi (1965). *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara: Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limitet Şirketi Matbaası, 8.

Agtaş Ö (2007). Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Sol, Cilt.8*. İstanbul: İletişim Yayınları, 194-261.

Akçam D (3 Aralık 1968). Amerikancılar Eğitimi Nasıl Benzetiyorlar? *Ant*, 101: 15.

Altay S (7 Mayıs 1965). Kültür Emperyalizmi Kurumlarını Açıklıyoruz: AmericanField Service. *Dönüşüm*, 3: 7.

Alper E (2018). *Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye'de Öğrenci Hareketinin Dinamikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ant (03.01.1967). Devrimci Öğretmenler İçin Tasfiye Listesi Hazırlanıyor. 1: 10-11.

Ant (24.01.1967). Gençliğe Karşı Terör Artıyor. 4: 4.

Ant (31.01.1967). Eğitim Politikasını İktidar Nasıl Soysuzlaştırıyor? 5: 6.

Ant (28.02.1967). Öğretmenlerin Özel Mektupları da Postada Açılıyor. 9: 6.

Ant (07.03.1967). Eğitim: Makal'in 'Örnek İnsan' Gösterilmesi Gericileri Şoke Etti. 10: 6.

Ant (21.03.1967). Öğretmenler. 12: 2.

Ant (21.03.1967). Profesörler Demirel'e Hukuk Dersi Verdiler. 12: 6.

Ant (28.03.1967). AP'li Basın Profesörlere Saldırıyor. 13: 16.

Ant (04.04.1967). Gençlik, Sayı:14, 6.

Ant (13.06.1967). Serdengeçti ve Dokuzuncu Parti, Sayı: 24, 4.

Ant (11.07.1967). Öğretmen Kiyımı. 28: 2.

Ant (15.08.1967). Yeni Bir Kitap Skandalını Açıklıyoruz. 33: 6.

Ant (10.10.1967). Bilim Kongresi'nde Acı Gerçekler Açıklandı: Türkiye Bilimde de Geri Bırakılıyor. 41: 6.

Ant (31.10.1967). Öğretmen Kiyımına Direniş. 44: 10.

Ant (14.11.1967). Üniversite Gençliği Ankara'ya Yürüyor. 46: 6.

Ant (21.11.1967). TÖS'ün Direnişi. 47: 2.

- Ant (28.11.1967). Öğretmen Direnişi. 48: 2.
- Ant (09.01.1968). Eğitim Bakanı Ertem İstifa Etmelidir!" 54: 10-11.
- Ant (14.05.1968). Öğrenci Gösterileri ve Nedenleri. 72: 7.
- Ant (25.06.1968). Sunay'ın Öğretmenler ve TİP Hakkındaki Sözleri. 78: 4.
- Ant (02.07.1968). Reformlar Gerçekleşmezse Bu Bir Son Değil Başlangıçtır. *Ant*, 79: 4.
- Ant (09.07.1968). Özel Yüksek Okullar da Devrim İstiyor. 80: 9.
- Ant (16.07.1968). Özel Okullar. 81: 2.
- Ant (27.08.1968). Öğretmen Kiyımı. 87: 2.
- Ant (10.09.1968). Devrimci Eğitim Şurası. 89: 5.
- Ant (10.09.1968). Öğretmenlere Saldırı. 89: 2.
- Ant (17.09.1968). Devrimci Eğitim Şurası Bildirisi. 90: 7.
- Ant (24.09.1968). Bakanın Hakareti. 91: 3.
- Ant (22.10.1968). Baykurt'a Saldırı. 95: 3.
- Ant (22.10.1968). Bir Özel Okul Skandalı! 95: 15.
- Ant (22.10.1968). Gençler Amerikancı Eğitim İstemiyor. 95: 14.
- Ant (22.10.1968). Özel Okullar. 95: 3.
- Ant (29.10.1968). Amerikancı Uygulamadan Bir Örnek. 96: 15.
- Ant (11.03.1969). Toplatılan Kitaplar, 115: 2.
- Ant (25.03.1969). Hükümetin Örtbas Ettiği Özel Okul Raporu! 117: 8-9.
- Ant (25.03.1969). Öğretmenlere Baskı, 117: 3.
- Ant (01.04.1969). Özel Yüksek Okullar Okul Değil Diploma Ticarethanesidir! 118: 10-11.
- Ant (15.04.1969). Öğretmenler de Kiyıma Direniyor. 120: 15.
- Ant (15.04.1969). Türk Gençleri Amerika'da Nasıl Şartlandırılıyor. 120: 11.
- Ant (04.11.1969). Barış Gönüllülerini Yetiştiren Türkleri Açıkıyoruz! 149: 6.
- Ant (18.11.1969). Robert Kolej'de Olay. 151: 2.
- Aren S (01.01.1967). Cüce Bir Bütçe. *Dönüşüm*, 10: 4.
- Arolat S O (1968a). İlköğretime de Amerikan Metodları Sokuldu. *Ant*, 91: 14-15.

- Arolat S O (1968b). Okul Kitapları. *Ant*, 92: 2.
- Arolat S O (1968c). Yüksek Öğrenimin Çıkmazı. *Ant*, 97: 7.
- Arolat S O (1968d). Gençlik Özel Okul Düzenine Başkaldırdı. *Ant*, 102: 11.
- Ataöv T (1967). Öğretmenler Demirel ile Neler Konuştu? *Ant*, 47: 13.
- Atılğan G (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında: 1950-1960. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, İstanbul: Yordam Yayınları, 517-656.
- Avcioğlu D (1965). Yeni Dönem. *Yön*, 4 (134): 3.
- Aybar M A (1968). Dolmabahçe Direnişi ve Sosyalizm. *Ant*, 83: 7.
- Bahadınlı Y Z (1966). Köy Enstitüleri ve Taş Köylüler. *Yön*, 5 (160): 12.
- Bahadınlı Y Z (1969). Devrimci Öğretmenler Birleşiniz. *Emek*, 7: 4-5.
- Baykurt F (1966). Yazarlar ve Öğretmenler. *Yön*, 5 (160): 12.
- Büyükboyacı Ş (2015). Süleyman Demirel Dönemi (1965-1971) Eğitim Politikaları ve Uygulamalarının Türk Basınındaki Yankıları. *ulakbilge* 3(6): 19-57.
- Cihan A F (1968). Gençliğin Politik Görevi. *Ant*, 92: 7.
- Cizre-Sakallıoğlu Ü (1993). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel T (2004). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dino A (1968). Paris Notları. *Ant*, 73: 13.
- Emek* (16.06.1969). Devrimci Öğretmenlere Baskı. 4, 7.
- Ergün H (1969). Gençlik Hareketleri ve Sosyalizm. *Emek*, 3: 8-10.
- Eroğul C (1970). Din Eğitimi. *Emek*, 22: 12-13.
- Ertuğrul F (1969). TÖS'ün Devrimci Yolu. *Emek*, 1.
- Feyzioğlu T (1993). *Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi (1960-1968)*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Gevgilili, A (1987). *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: Bağlam.
- Gezer M (1968). Amerikancı Milli Eğitim Bakanı İstifa Etmelidir. *Ant*, 96: 14.
- Hassan Ü (1966). Değişimler ve Türkiyeli Genç. *Dönüşüm*, 9: 5.
- İnal K (2015). The Origins of Revolutionary Critical Education in Turkey. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 13(3): 29-49.
- İpekçi A (1966). Bildiriler. *Milliyet*, 3 Şubat, 1.

- Kaplan İ (2005). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kluge A ve Negt O (2018). *Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalığın Analizine Doğru*. İstanbul: Notabene.
- Küçük Y (1968). Aşılan Üniversite. *Ant*, 64: 7.
- Küçükömer İ (1966). *Bağımsızlık Sorunu*. İstanbul: Karınca Matbaası.
- Küçükömer İ (1967). Eğitimde Uluslararası Çerçeveye Doğru. *Ant*, 40: 7.
- Lüküslü D (2009). *Türkiye’de “Gençlik Miti”: 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Makal M (1967a). Sıra Öğrencilerde. *Ant*, 3: 6.
- Makal M (1967b). “Laik Eğitim Üstüne. *Ant*, 9: 6.
- Milliyet (04.01.1966). AP’li Prof. Turan ‘Solcu Profesörler’ Aleyhinde Konuştu.
- Milliyet (07.01.1966). Muzır Faaliyete Karşı 8 Milyon Ödenek Kondu.
- Milliyet (28.01.1966). Öğretmenler Sendikası Bakanlığa Çattı.
- Milliyet (01.02.1966). 101 Öğretim Üyesi 62 Arkadaşını Suçladı.
- Milliyet (02.02.1966). AP Grubu Dinsizlik ve Komünizm ile Mücadele İstedi.
- Milliyet (03.02.1966). 41 Öğretim Üyesi Daha Demirel’i Protesto Etti.
- Milliyet (13.02.1966). 4 İmam Hatip Okulu Daha Açıldı.
- Milliyet (22.02.1966). Demirel Dün Profesörlere Bir Yemek Verdi.
- Milliyet (15.03.1966). Lise Müfredat Programları Değiştirilecek.
- Milliyet (22.04.1966). Liselere Din ve Ahlak Dersi Konması İstendi.
- Milliyet (06.05.1966). Romancı Talip Apaydın Bakanlık Emrine Alındı.
- Milliyet (19.02.1967). Öğretmenler Sendikası Başkanı Elâzığ’ın Bir Köyüne Tayin Edildi.
- Milliyet (03.03.1967). TÖS Başkanı, ‘Dengiz Gerçekleri Gizliyor’ Dedi.
- Milliyet (26.08.1967). Mecburi Din Dersi Anayasaya Aykırı.
- Milliyet (18.09.1967). Ertem: ‘Dışarıdaki Öğrenciler Aşırı Akımlara Kapılmış’.
- Milliyet (30.09.1967). Ertem ‘TÖS’ü Hizaya Getireceğim’ Dedi.
- Milliyet (02.11.1967). Özel Yüksekokullar Başkanlığından Açıklama.
- Milliyet (11.11.1967). TİP Özel Yüksek Okulların Devletleştirilmesini İstedi.
- Milliyet (23.12.1967). Vehbi Koç, İmam Hatip Öğrencilerine İftar Yemeği Verdi.

- Milliyet (07.01.1968). TÖS Bildirisinde 'Bu Düzen Mutlaka Değişecek' Deniyor.
- Milliyet (05.06.1968). TÖS: İmam Hatip Okullarında Atatürk'e Küfrediyorlar.
- Milliyet (28.10.1968). Dil Tarih Dekanı İmam Hatip Okulları Açılmasını İstedi.
- Milliyet (06.12.1968). Isparta'da Kızlar İçin İmam Hatip Okulu Açılacak.
- Milliyet (09.07.1969), Kayseri'de Tahribat.
- Milliyet (15.12.1969). Boykot Başlıyor.
- Milliyet (14.01.1970). Prof. Oğuz: 'Büyük Eğitim Reformu Yapılacak' Dedi.
- Nefes A (1967). Kıyım Var... Vurun Öğretmene. *Dönüşüm*, 12: 6-7.
- Onur N (1968). Gençlik Niçin İsyân Ediyor? *Ant*, 100: 8-9.
- Osmanoğlu İ (1969). Türkiye'de Eğitimin Çıkmazları. *Ant*, 143: 15.
- Özek Ç (1968a). Çağının Gençliği. *Ant*, 78: 7.
- Özek Ç (1968b). Devrimci Eğitim Şurası Toplanırken. *Ant*, 88: 7.
- Sert A (1969). Özel Yüksek Okullar Yargılanıyor. *Ant*, 117: 7.
- Soysal M (2015). Barış Gönüllüleri ve Türkiye'deki Faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 56: 113-146.
- Sülker K (1968). Emekçiler Açısından Gençlik Sorunu. *Ant*, 74: 15.
- Şener M (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön- MDD – Tip*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tansuğ H (1968). Paris Olaylarında Faşistlerin Perde Arkası Tertipleri. *Ant*, 74: 12.
- Turan Ö (2012). Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayii: Türk Sağı ve Kalkınma. *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 459-505.
- Yalnız F (1967). Eğitimde Devrim Gereklidir. *Ant*, 1: 10.
- Yön (03.12.1965). Bir Öğretmenden Eğitim Bakanına. 4 (140): 2.
- Yön (31.12.1965). Öğretmenin Çilesi 1. 4 (144): 7.
- Yön (07.01.1966). Öğretmenin Çilesi 2. 4 (145): 6.
- Yön (04.02.1966). Üniversite Bildirisi ve Demirelci Basın. 5 (149): 7.
- Yön (06.05.1966). Devlet Parası ile McCarthy'cilik. 5 (162): 4.
- Yön (13.05.1966). Bakanlık Emrinde İki Öğretmen. 5 (163): 6.